Csokonai „holtig édes emlékezetű vármegyéje" népének,
különösen hagyományőrző parasztságának

SOMOGYI TÁNCOK

SZERKESZTETTE
MORVAY PÉTER ÉS PESOVÁR ERNŐ

MŰVELT NÉP KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 1954

Az egyes dallamok felett zárójelben olvasható táncelnevezésekkel nem a közölt dallamot jelölték, hanem más változatait.

25/a. sz. (Kanásztánc), Szenyér. Adatközlő: *Bikali* János, 68 éves.

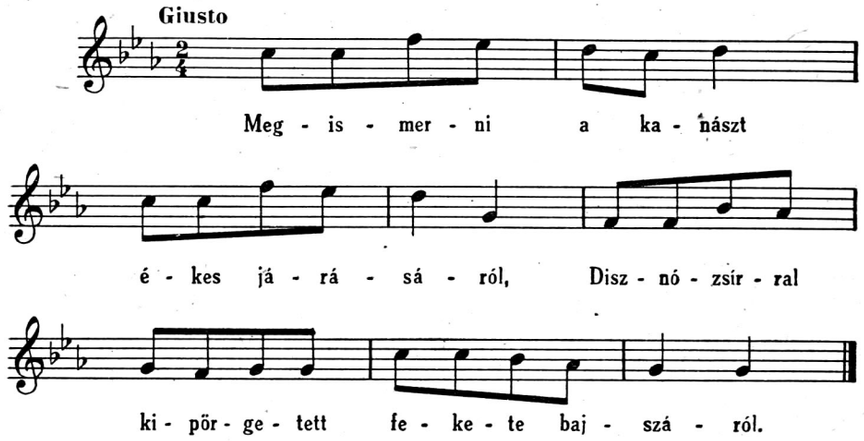

25/b. sz. Kanásztánc, Nagyberki. Adatközlő: *Farkas* Péter, 77 éves, volt bőgős.

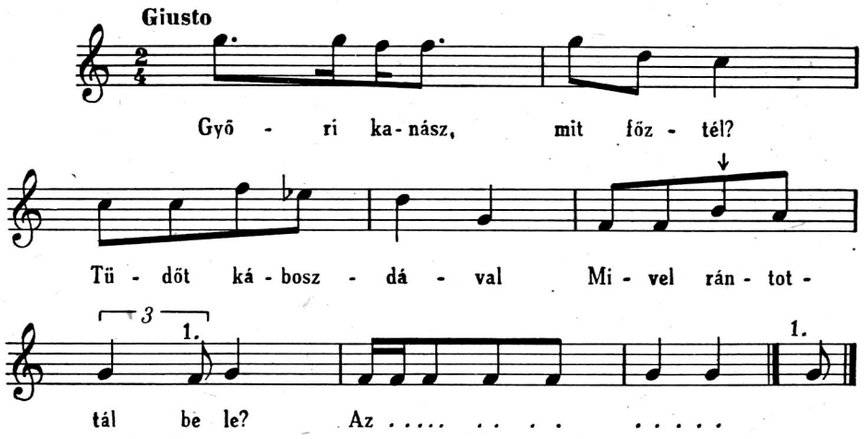

26. sz. Kanásztánc, Andocs. Adatközlő: *Pirghoffer* Ferenc, 68 éves.

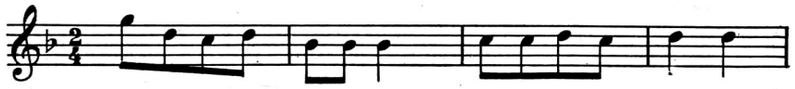

Csó - ri ka-nász, mit főz-tél? Hu-sos ká-posz - tá - val

Mi - vel rán - tot - tál be - le? Disz - nó - sza - lon - tá - val.

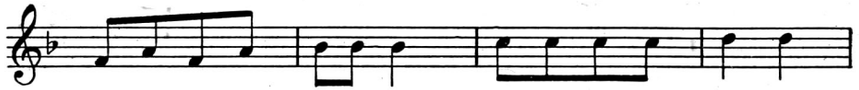

Hát az ö - reg mit e - szik? Tedd ne - ki a tál - ba!

Ha nem e - szik be - lö - le, vágd a po - fá - já - ba.

2. Hücs ki disznó a berekbül, csak a füle látszik
Kanász bojtár bokor mellett menyecskével játszik.
Elszökött a siska disznó kilenc malacával,
Utána a kanászbojtár fényes balaskával.

27. sz. Kanásztánc, Kaposkeresztur. Adatközlő: *Zsalakó* István, 54 éves.

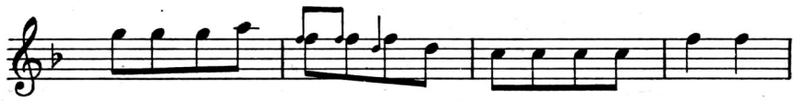

Hücs ki disz - nó a be - rek - tű, csak a fü - le lát - szik,

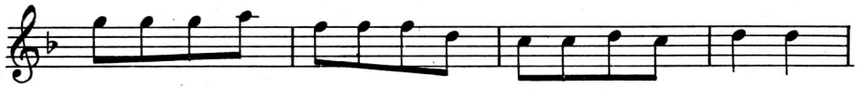

Ka - nász - boj - tár bo - kor mel - lett menyecs - ké - vel ját - szik.

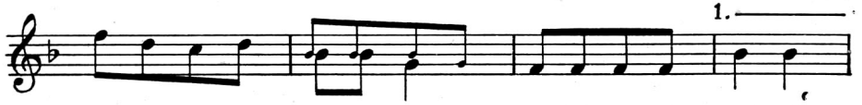

Pén - te - ken sz..gy a - pád - nak, szom - ba - ton a - nyád - nak,

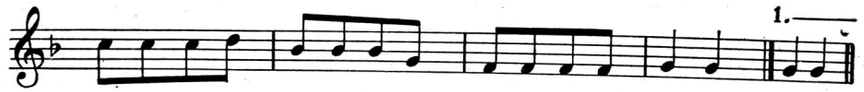

Va - sár - nap dél - u - tán pe - dig az ö - reg - a - pád - nak!

2. Megismerni a kanászt ékes járásárul,
Üzött fűzött bocskoráról, tarisznyaszijjáról.
Disznózsirral kipörgetött fekete bajcárul.
(1. var-al, itt végződik.)

28. sz. Verbunk, Igal. Adatközlő: *Máté* György, 84 éves és felesége, 80 éves.

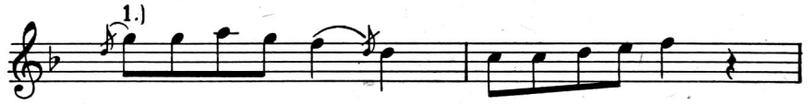

Hol jár - tál az éj - jel, ci - në - ge ma - dár?

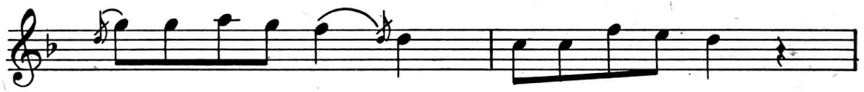

Ab - la - ki - don jár - tam, drá - ga vi - o - lám.

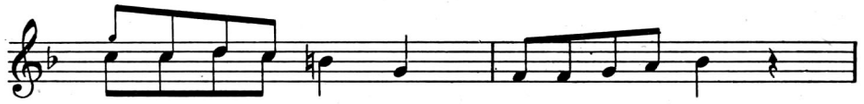

Mért nëm ko - pog - tat - tál, ci - në - ge ma - dár?

Fél - tem az u - rad - tul, drá - ga vi - o - lám.

2. Nincs itthon az uram cinegemadár,
A kisráksi erdőn tekenyőt csinál.
Rossz a lova lába, nem ér ma haza,
Mulathatunk rózsám egész éccaka!

3. Jó a lova lába, hama hazaér,
Jaj lesz nékem rózsám hogyha nálad ér,
Rossz a lova lába, nëm ér ma haza
Mulathatunk rózsám egész éccaka.

29. sz. Verbunk, Berzence, Csurgó. Adatközlő: *Jankovics* Imre, 72 éves, *Sánta* Vendelné, 57 éves a 2. vsz-kal.

»Furulya-nóta«, *Jankovics* szerint táncra nem lehet játszani. *Horvát* Ferenc, 72 éves, bőgős szerint »*Kettős* vagy *gyorscsárdás*«.

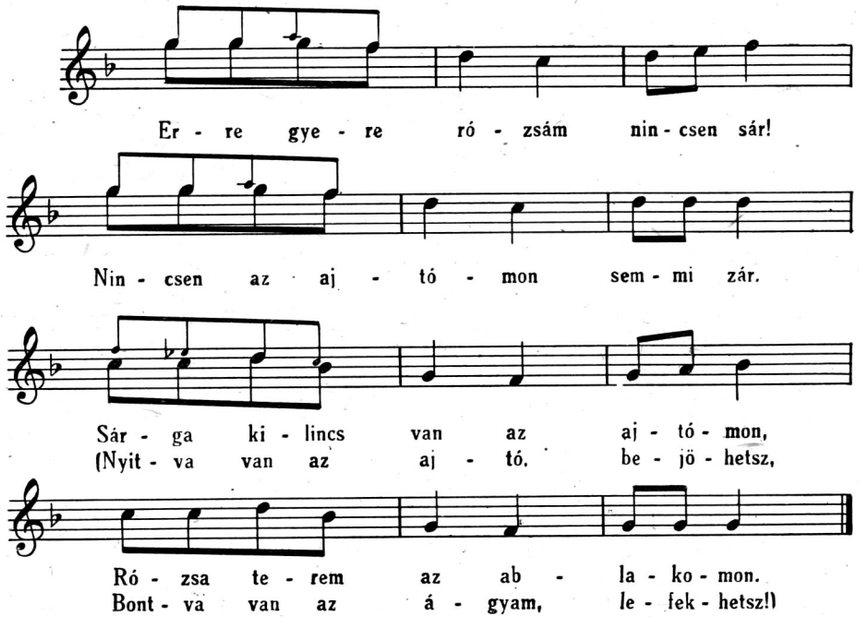

2. Udvarheli ucca vizeres,
Abban (ottan), szegén, szép lánt ne keress!
Szegén legén
Ki igyenes, görbe, ki pupos,
Kinek a v . . . ga himpókos.

30. sz. Verbunk, Simonfa. Adatközlő: *Simon* Sándor, 53 éves, hegedűn, *Molnár* János, 70 éves, énekelve.

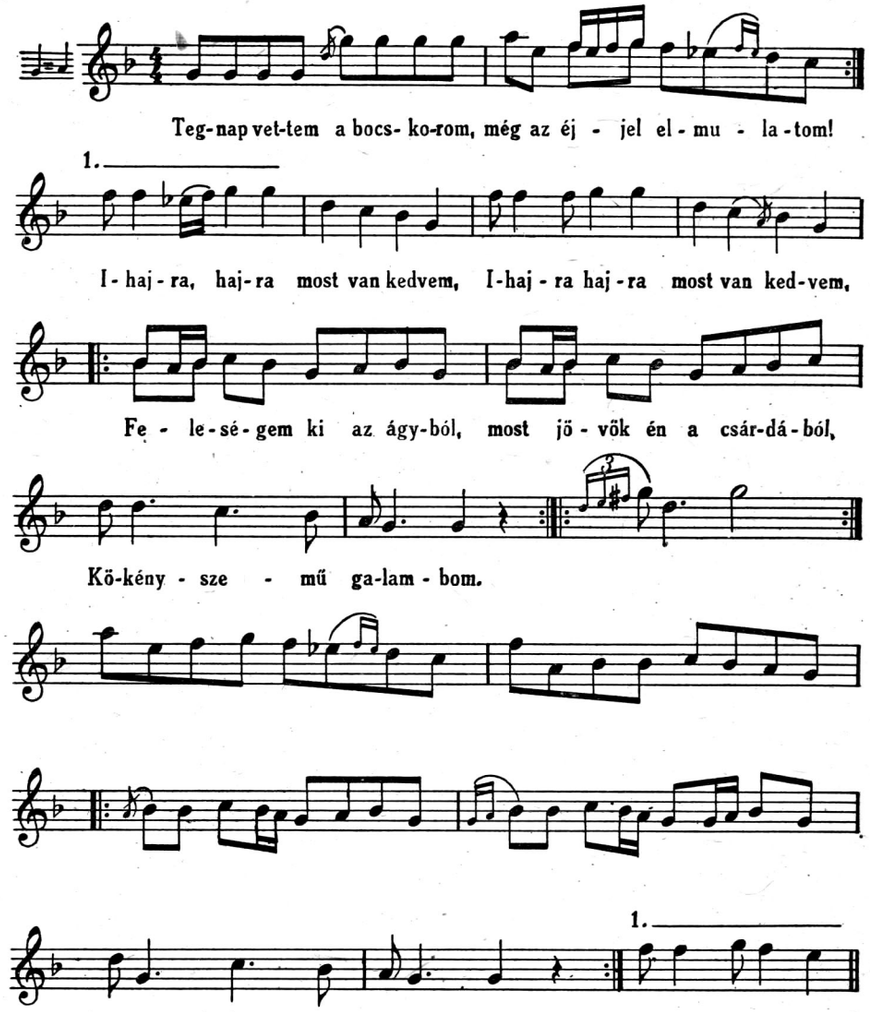

31. sz. Verbunk, Simonfa. Adatközlő: *Simon* Sándor, 53 éves.

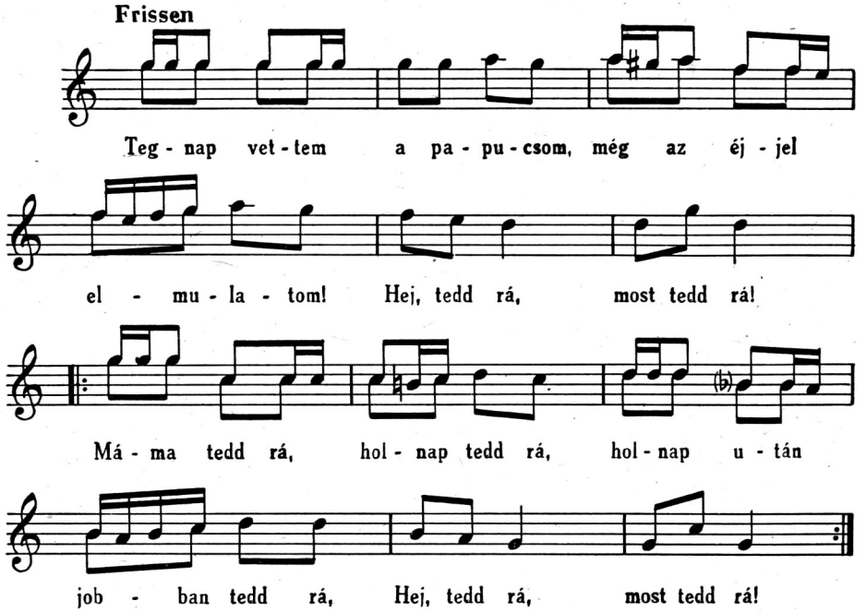

2. Tegnap vettem a papucsom
Még az éjjel eltáncolom
Hej, tedd rá, most tedd rá
Máma tedd rá, holnap tedd rá
Holnapután jobban tedd rá
Hej tedd rá, most tedd rá.

Az aprózások *Simon* Sándor hegedűjátéka után.
A szöveget *Benes* József mondta hozzá.

32. sz. Verbunk, Simonfa. Adatközlő: *Völlner* Sándor, 46 éves.

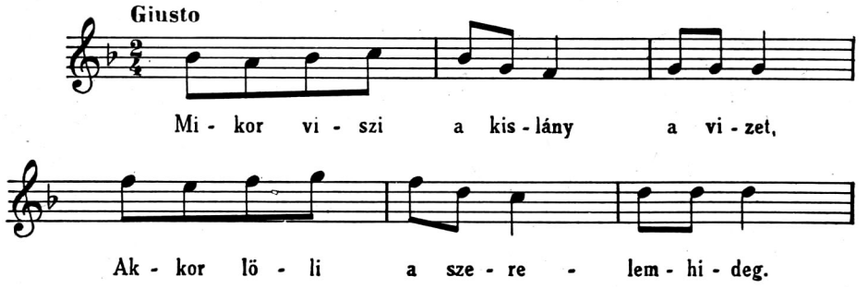

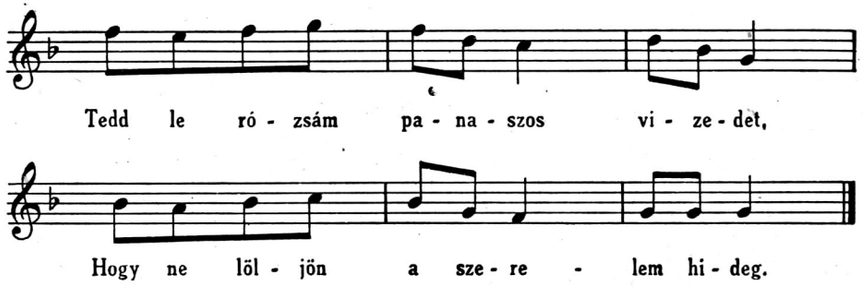

33. sz. (Verbunk), Igal. Adatközlő: *Kondor Szabó* József, 81 éves.

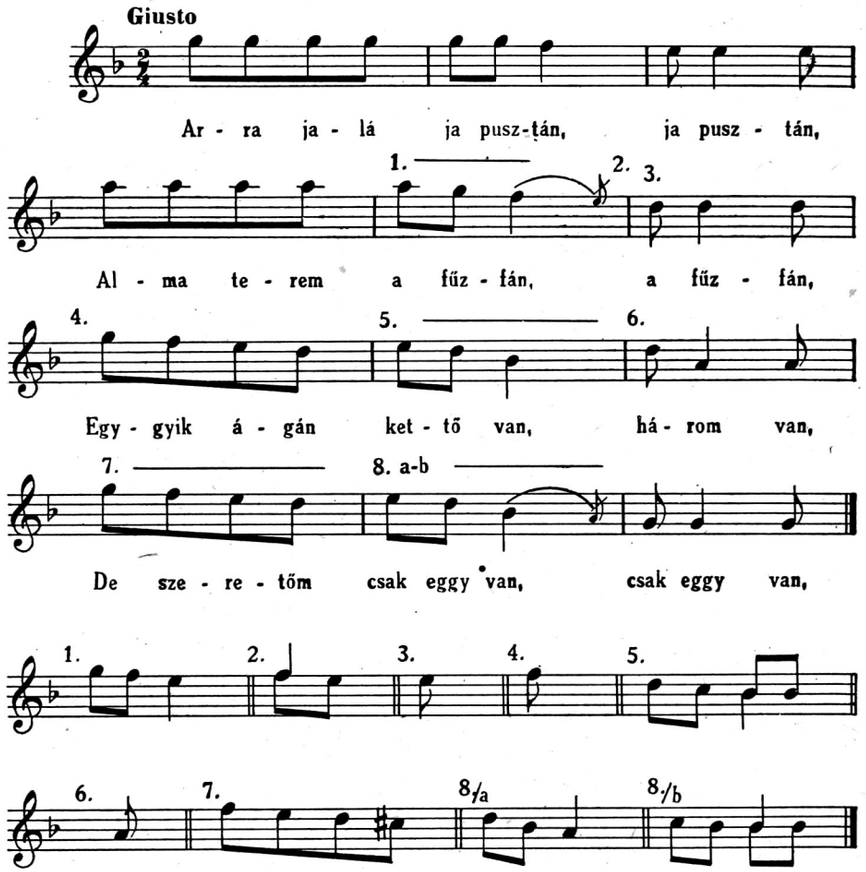

1—8/b. variánsok Andocs, Büssü, Simonfa helységekből valók.

34. sz. Verbunk vagy lassúcsárdás, Simonfa. Adatközlő: *Molnár* János, 70 éves.

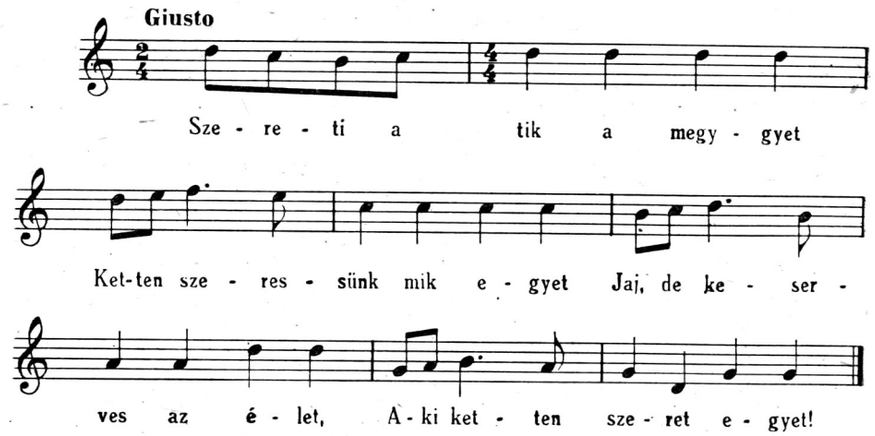

5. 7. ütem egy b előjegyzéssel olvasandó.

35/a. sz. Verbunk, Zselickislaki-Szőlőhegy. Adatközlő: *Bencs* József, 53. éves.

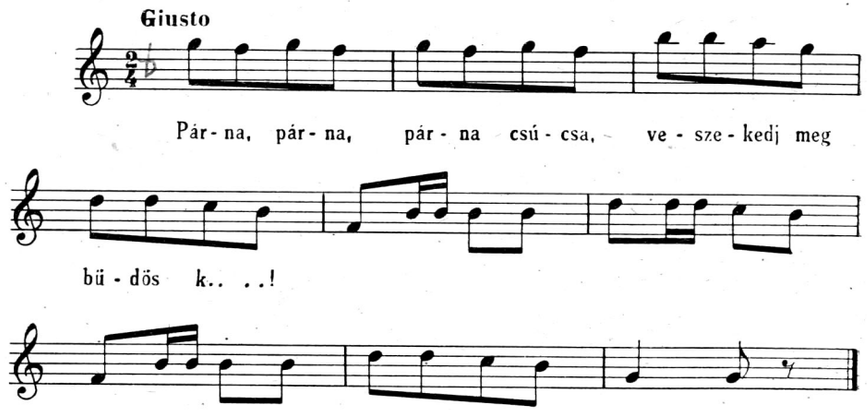

Megjegyzés: A 3—4. sor dünnyögés.

35/b. sz. Verbunk, Simonfa. Adatközlő: *Molnár* János, 70 éves.

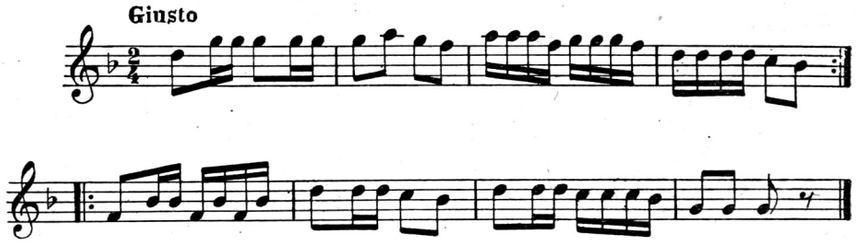

Megjegyzés: fütyülte.

36. sz. Verbunk, Simonfa. Adatközlő: *Molnár* János, 70 éves.

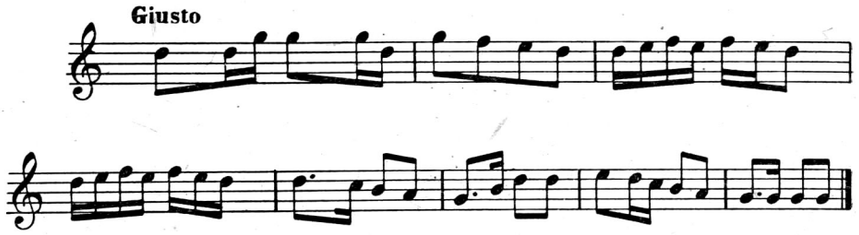

Megjegyzés: fütyülte.

37/a. sz. Verbunk, Simonfa. *Simon* Sándor, 53 éves.

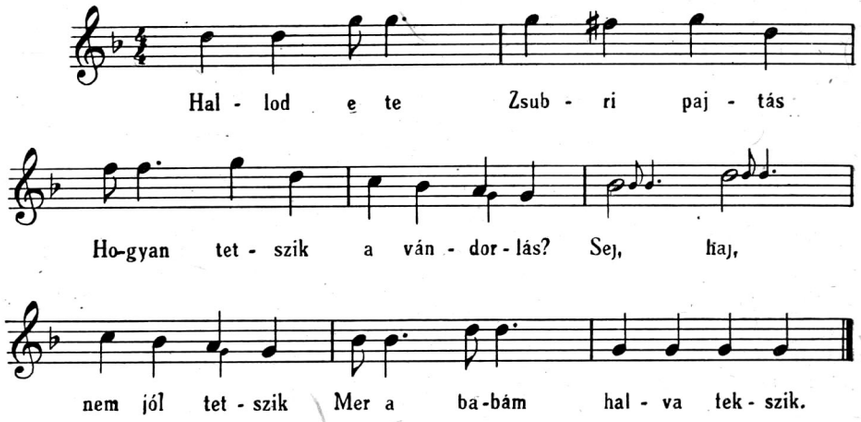

2. Répa Rozi pogácsája,
. . . dobott a kályhába
Hová, hová szép pogácsa?
Zsubri Jóska szürujjába.

37/b. sz. »Verbunk, Nagyberki. Lehet lassú csárdásba is.« Adatközlő: *Király* Mihály, 78 éves, volt cimbalmos. Fütyülte.

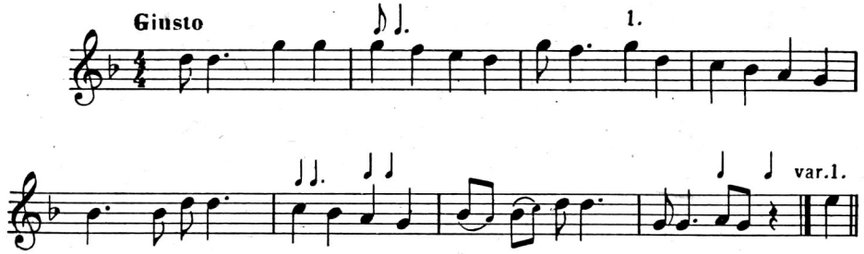

38. sz. Verbunk, Simonfa. Adatközlő: *Molnár* János, 70 éves.

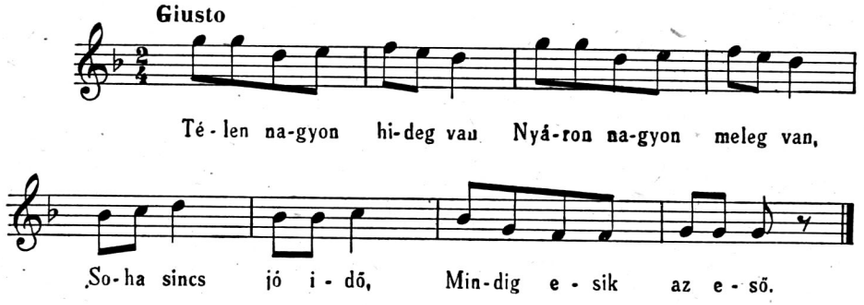

2. Télen döcög a szekér,
Nyáron b . . . . a legény.
Here, hess, ecetös,
Az a kislány de bögyös.

39. sz. Verbunk, Csokonyavisonta. Adatközlő: *Bacsa* János, 80 éves.

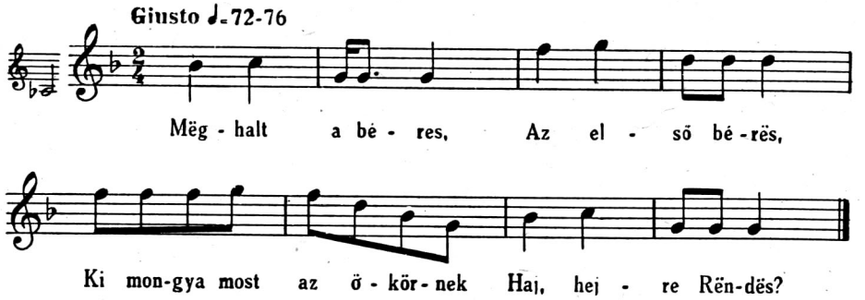

0. sz. »Gyors«, Berzence. Adatközlő: *Jankovics* Imre, 72 éves és *Sánta* Vendelné Csalfa Mari, 57 éves.

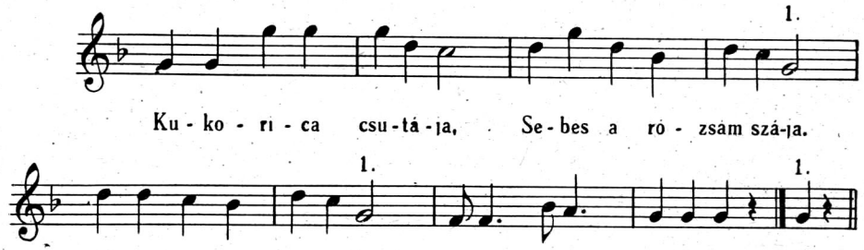

Megjegyzés: Az öregek általában ismerik (*Jankovicsné* is).

41. sz. Simonfa. Adatközlő: *Simon* Sándor, 53 éves.

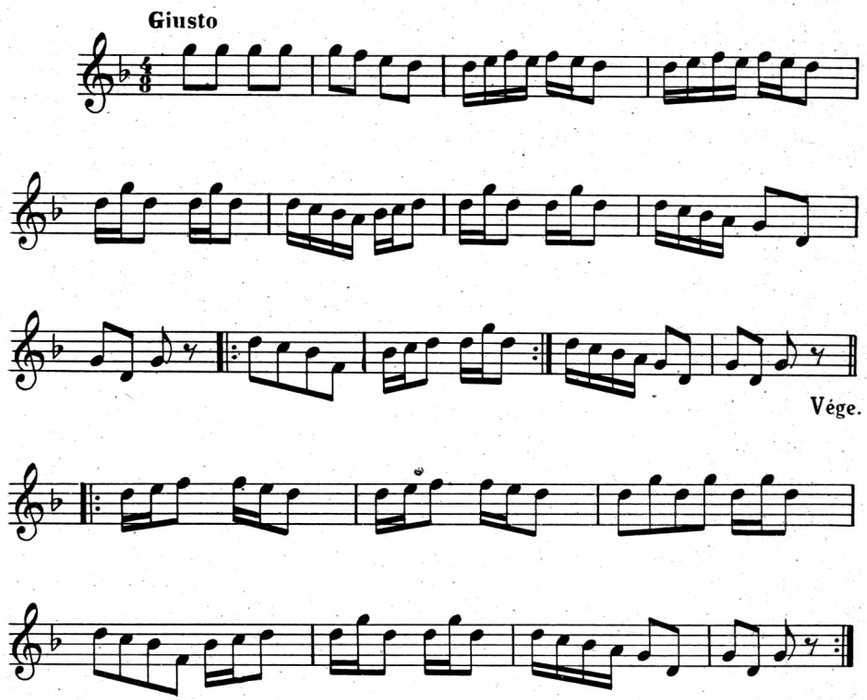

Megjegyzés: »Dudatánc«-nak hívták a dallamot.
Gyorscsárdást jártak rá. Hegedű előadás a finalissal.
16. és 17. ütemében az első négy hang tizenhatodnak olvasandó.

42. sz. Csárdás, Igal. Adatközlő: *Bornemissza* János, 84 éves.

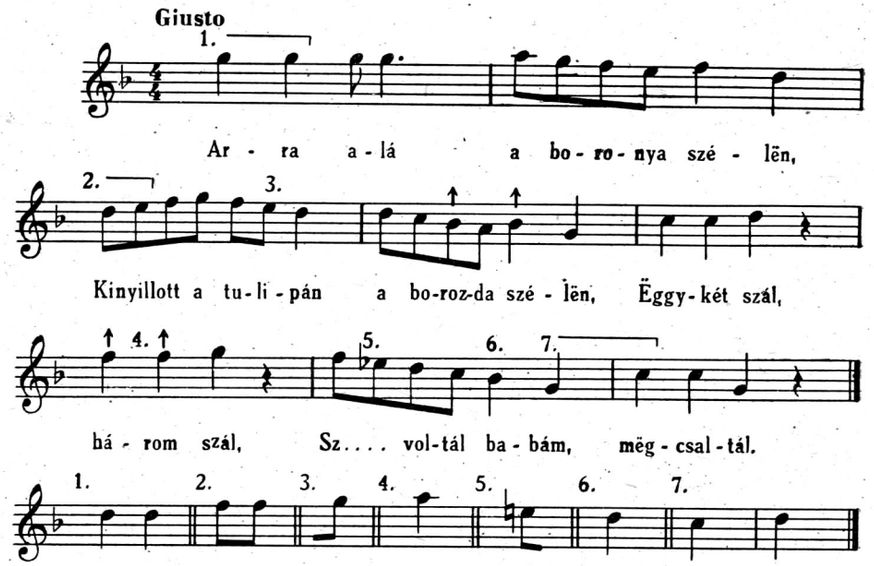

2. Ez a kislány úgy éli világát,
Ha jaz aptya nincs otthun, süti a pogácsát.
Éjfélig, hajnalig,
Várja a babáját reggelig.

43. sz. Lassú csárdás, Buzsák. Adatközlő: *Knezits* János, 78 éves.

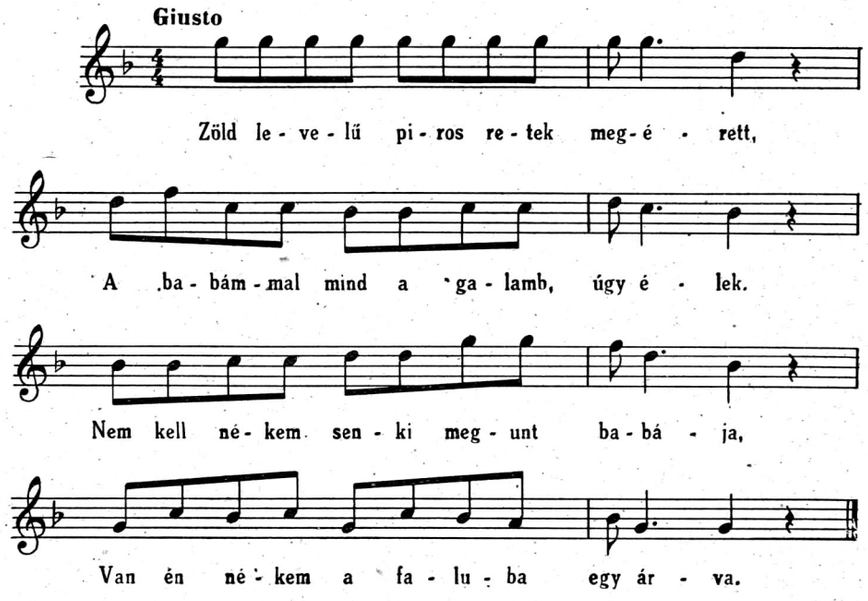

2. Sárgarépát nem jó dombra ültetni,
Özvegyasszony lányát nem jó szeretni,
Mert az özvegy maga is legényt szeret,
Szenved is a szegény leány eleget.

44/a. sz. Karikázó, Nagyberki. Adatközlő: özv. *Farkas* Józsefné, 43 éves.

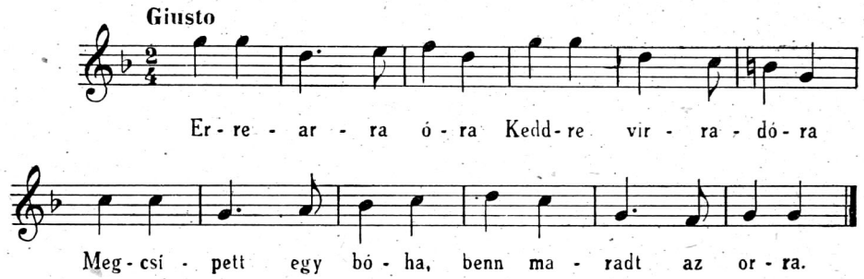

2. Ángyom sütött rétest, nem adott belőle
Kitette a fára, legények számára
Elvitte a kánya.
(Harmadik sor a 10—12. ütemre.)

4/b. sz. Karikázó, Nagyberki. Adatközlő: *Varga* Pálné *Dobos* Erzsébet, 40 éves és *Varga* Károly, 60 éves.

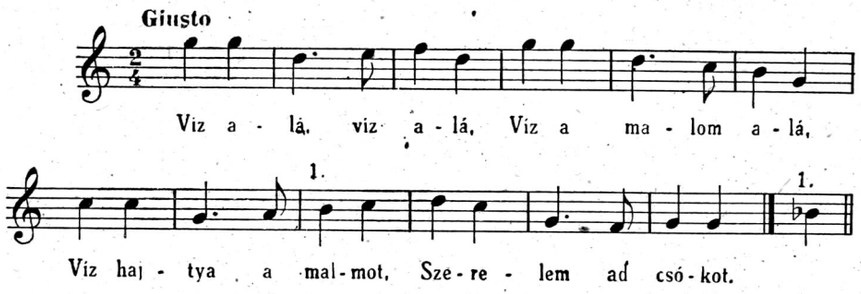

2. Szerelëm szerelëm
Átkozott gyötrelëm.
Mért nem virágoztál
Mindën fa tetejin.

3. Mindën fa tetejin
Cidrusfa levelén
Hadd szakasztott volna
Mindön szögény legény.

4. Lám én szakasztottam,
El is hërvasztottam,
Utána futottam,
Jaj de elfáradtam.

45. sz. (Karikázó), Igal. Adatközlő: *Csizmadia Szabó* Pál, 82 éves.

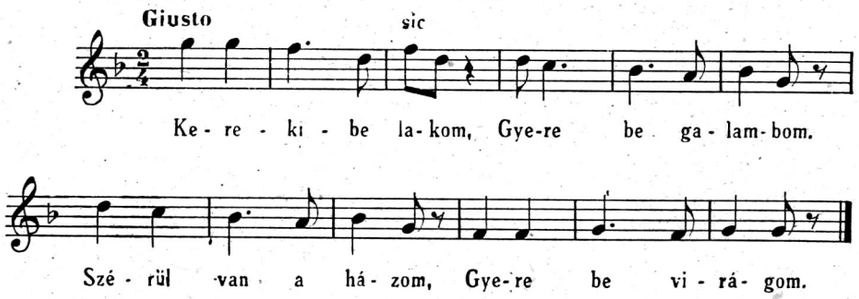

46. sz. Karikázó, Nagyberki. Adatközlő: *Farkas* Péter, 77 éves, volt bőgős.

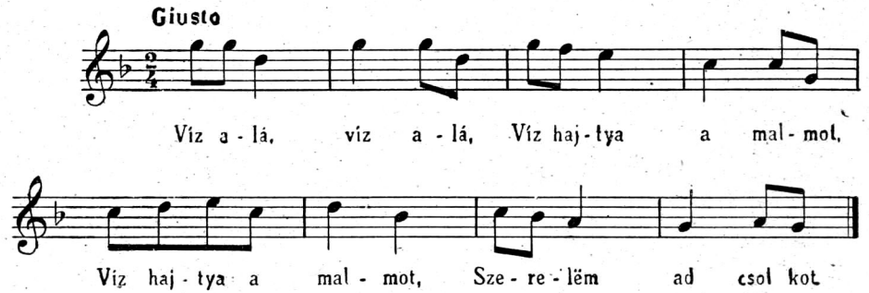

2. Szerelem, szerelem,
Átkozott gyötrelem.
Mér nem virágoztál
Mindön fa tetején.
Hadd szakasztott volna
mindön szegény legény.

3. Lám, én szakasztottam,
El is hervasztottam
Utána szaladtam,
Jaj de elfáradtam.

47. sz. Kocsikala, Karád. Adatközlő: *Bogdán* Györgyné, 67 éves.

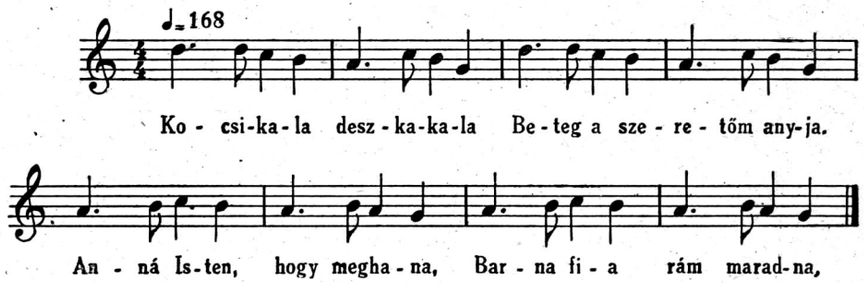

48. sz. Hajabuka (karikázó), Simonfa. Adatközlő: özv. *Bárány* Jánosné, 71 éves.

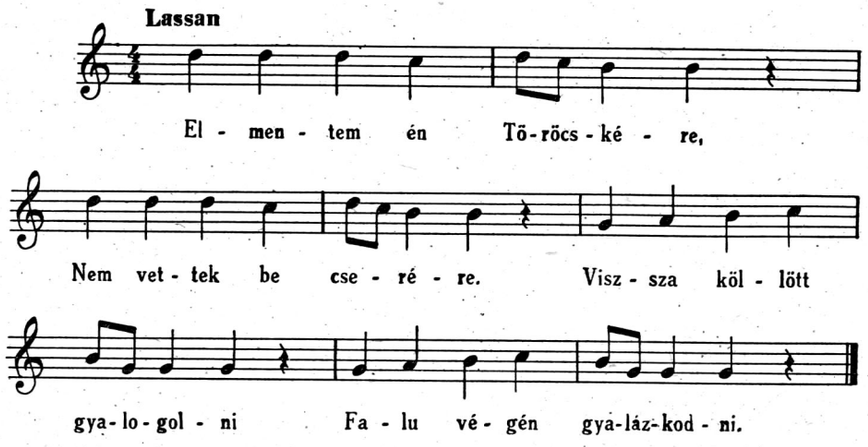

2. Vettek nekem sárga csizmát,
A katonák választották.
De mi haszna választották,
Ha az árát meg nem adták.

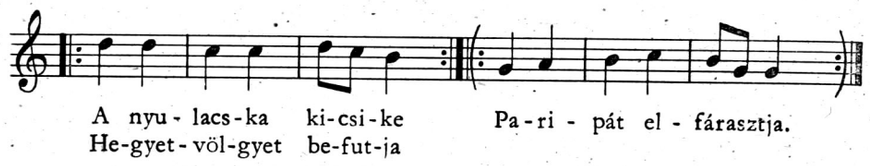

4. Nékem is volt kisöcsém,
Haját fontam matusba,
Hat szerelem fonálba
Hat szerelem fonálba.

5. Diófának nagy szaga,
Szeretőmnek nagy haja.
Szakadjon el a haja,
Ha ő engem megcsala.

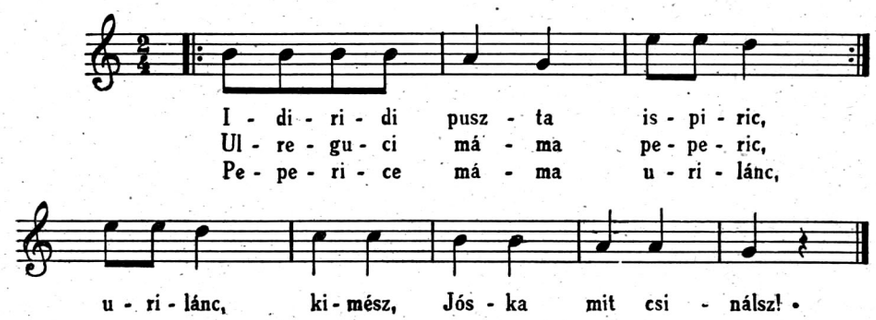

49. sz. Karád. Adatközlő: *Papp* Gyuláné, 78 éves.

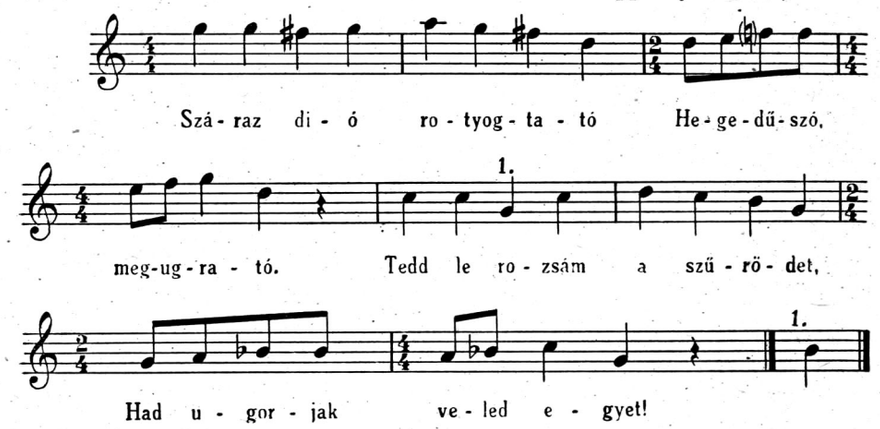

50. sz. Takácstánc (Seprűtánc), Karád. a) Adatközlő: *Kuti* Ferenc, 51 éves.

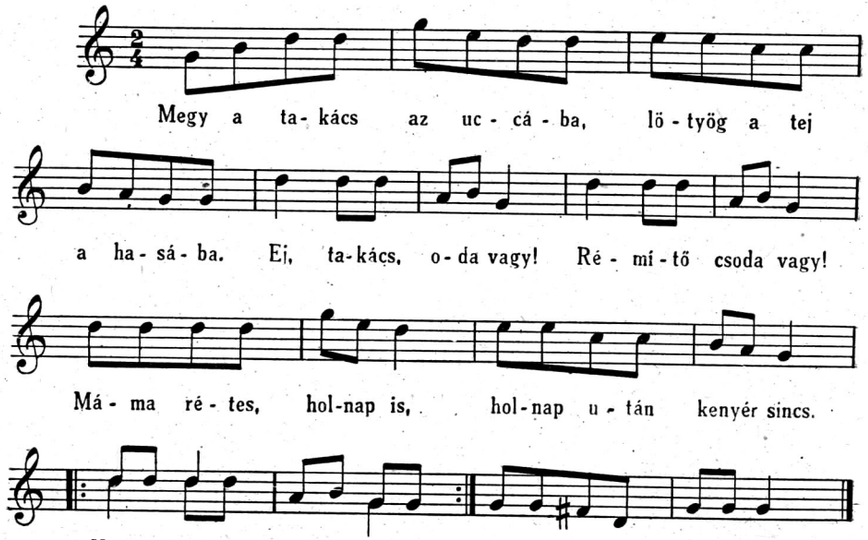

b) Adatközlő: *Sárközi* (*Fillér*) Ferenc és bandája.

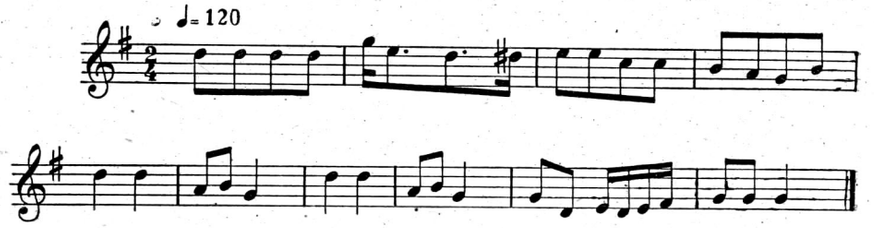

51. sz. Vizvár. Adatközlő: *Pric* Ferencné *Tóka* Margit, 49 éves.

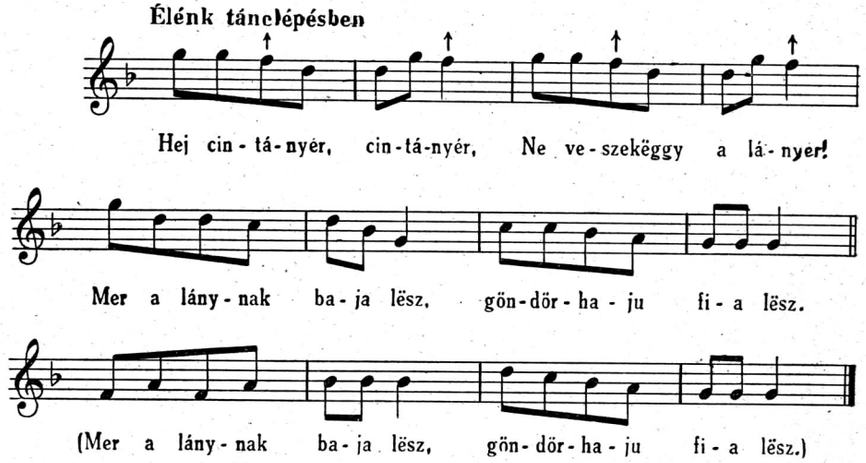

Jegyzet: A toldalék csak tánc közben, jó hangulatban jött elő, külön elénekléskor nem. A dúdolt toldalék táncközben mindig az énekelt szöveg utáni újbóli dúdolás (második vers) után következett; szöveges éneklés után soha.

52. sz. Gyors csárdás, Csurgó. Adatközlő: *Horváth* Kotyi Béla, 39 éves, *Barát* István, 58 éves, hegedűn, *Lengyel* János, 67 éves, cimbalmos kíséretével.

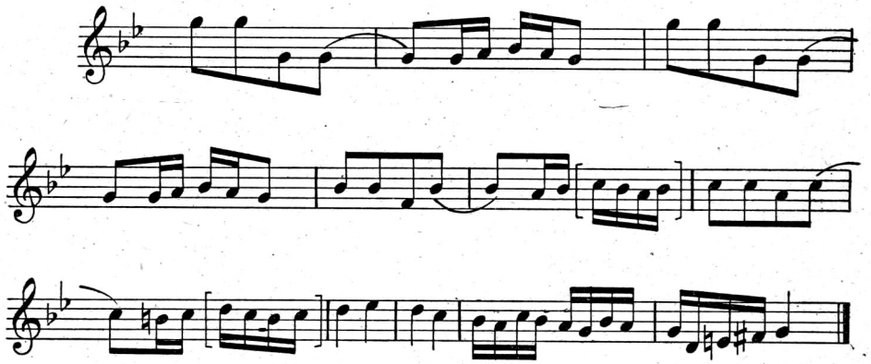

[ ]-ben a cimbalmos által kihagyott részek.

Összjátéknál zavar volt, végül ő is átvette a hegedűsök változatát.

A cigányok szerint a környékbeli falvakban, lakodalmakon stb. a parasztok éneklik is, az alanti szöveggel. Folytatását nem tudták. Parasztok, akiket kérdeztünk, nem ismerték.

»Csípd meg bogár a s . . .it,
Vörös hangyál a pöckit,« . . .

A SOMOGY MEGYEI TÁNCDALLAMOK

A Somogy megyei néptánc-gyűjtéssel párhuzamosan folyt a táncdallamok gyűjtése is. Az lett volna a cél, hogy pontosan rögzítsük a táncokkal együtt elhangzó zenét: pontosan feljegyezzük a felvételek alkalmával, melyik dallamrésszel indult a filmen látható tánc, hányszor ismétlődött, nem ismételtek-e benne külön is egyes részleteket — hogy minden figurát, minden fázist a megfelelő dallamrészlettel együtt lehessen tanulmányozni. De felvételen kívül is kellett volna figyelni, hogy van-e valami törvényszerűség abban, milyen táncrész milyen dallamrészre kerül? Pontosan kellett volna rögzíteni minden esetben a zene (s vele a tánc) tempóját, vizsgálni a tempó általános és kivételes eseteit. Vizsgálni kellett volna, mely dallam mely tánchoz kapcsolódik és miért. Hogyan változnak, alakulnak a dallamok a tánccal kapcsolatban s milyen ok vagy igény játszik közre az alakulásban. Egyszóval: tánc és zene összefüggését kellett volna vizsgálnunk minden lehetséges részletében.

Sajnos ez csak igen kis részben történt meg. Bár elég sok zenész működött közre a gyűjtésben, munkaközösség nem alakulhatott ki belőlük, mert többnyire egymástól függetlenül, alkalmilag társultak a tánckutatókhoz egy-egy kiszállásra, vagy függetlenül végeztek öncélú népzenei gyűjtést. Többnyire hallás után jegyeztek, ami megörökítheti a tánchoz zenéül szolgáló dallamot, de egy hosszabb táncegységnek zenéjével való pontos együtthaladását már aligha. Berzencei kiszállásunkon akartunk ilyen szempontból mintaszerű felvételt készíteni, azonban egy véletlen áramhiány miatt elmaradt a magnetofonfelvétel, és itt is csak a lejegyzésre szorultunk.

Bár az összegyűlt anyag igen nagy, közös célkitűzés híján, illetve egymás eredményeinek ismerete nélkül dolgozva, nem mindenben érhettünk el teljességet. Szinte az volt az egyetlen, külön cél, hogy a táncdallamokat lehetőleg teljesen gyűjtsük össze, s a gyűjtők feljegyeztek mindent, ami önkénytelenül előkerült. Ilyenformán az egybehordott anyag híven tükrözi a somogyi sajátságokat arányaiban, de sokszor nem tudunk eleget egyes dallamok elterjedésének vagy hiányának, bizonyos problémáknak részleteire vonatkozóan. Vagyis tulajdonképpen most következnék el a részletes kutatás, az anyag általános megismerése után. Az alábbi összefoglalás is csak az első összegezés eredményeit adja, s még ezután kerülhet sor a tulajdonképpeni, részletes kutatásra.

Gyűjtésünk anyaga a fentiektől eltekintve, komoly mennyiséget tesz ki, és minőségileg is értékes, ha az egyes dallamokat önmagukban vesszük számításba. A régi gyűjtések anyaga nagyrészt előkerült az új gyűjtés folyamán is, többnyire gazdagabban. (*Seemayer* Vilmos gyűjtése, a hanglemez felvételek anyaga stb.) Ritkább az az eset, amikor egy adat gyűjtésünk során — és más, későbbi gyűjtés során — egyáltalán nem kerül újból elő. (Például a karádi

Bébug-verbunk.) Az ilyen adatot nem kívántuk felhasználni, a többi gyűjtés anyagát pedig többnyire az új gyűjtésekből használhattuk, így az alábbi rövid leírásban túlnyomórészt csak az új anyagra támaszkodtunk. S minthogy a tánczene külön problémáit nagyrészt érintetlenül kell hagynunk, így tulajdonképpen a somogyi táncdallamok sajátos népzenei problémáira fogunk szorítkozni.

*

A magyar népzenetudomány úgy tartja nyilván a Dunántúlt, mint az egész magyar népzene egyik sajátos, megkülönböztethető dialektus-területét. Ennek a zenei dialektusnak is egyik legjellemzőbb foltja Somogy megye. A régi dunántúli dallamoknak máig itt van a leggazdagabb lelőhelye, és itt van az igazi hazája a különleges, dur-terces ötfokúságnak is, ami a dunántúli zenei »nyelvjárás« legfeltűnőbb sajátsága. (Példája a »Szőlőhegyen körösztül . . .«.)

Ugyanilyen megkülönböztetett hely illeti meg Somogy megyét a tánczene tekintetében is. Ez részben már abból is következik, amit a tánckutatók az itteni táncéletről megállapítottak. Ha területünkön a pásztortánc néhány alapeleme uralkodik a táncban, akkor ennek tükröződnie kell a zenében is, minthogy éppen a kanásztánc az egyetlen olyan táncfaj, amelynek sajátos dallamfajta felel meg a népdalban: a kanásznóta. Valóban a kanásznóta különböző változatai és hozzá közelálló egyéb dallamok adják meg ennek a tánczenének feltűnő jellegzetességét. Természetesen, ami itt előfordul, az nem mind helyi különlegesség. Az itteni dalok nagy része az ország különböző részein is feltűnik; azonban így együtt, ilyen gazdagságban és ilyen arányokban sehol.

A magyarországi népi tánczenében általában ritka a szövegtelen hangszeres darab, ami annyira jellemző az erdélyi tánczenére. Nálunk többnyire olyan népdalokból áll a tánc kísérete, amelyeket külön is dalolnak s hangszeren is játszanak. Rendszerint valamely jellegzetes táncdal-típusnak egy-egy helyi változata tapad hozzá a különböző táncokhoz, mint annak saját dallama. Ugyanez a helyzet Somogyban. Ha itt tánczenéről beszélünk, kevés kivétellel mindig népdalról van szó, amelyet hangszeren játszanak a tánchoz, de külön is dalolják szöveggel, s a hangszeres formában is felismerhető az énekelt dallam.

Hangszer nélkül azért itt sem lehet meg a tánc, viszont a hangszerek is némileg mások, mint az ország többi részén. Itt is megvan a hegedű a cigányok, sőt paraszt-zenészek kezén is, mégis egészen a legújabb időkig döntő szerepet játszott a *duda* és a *hosszú furulya*.

Ez az a két hangszer, amelyet a már idézett, 1843-ból származó, *Czuczor*-féle leírások is emlegetnek, somogyi vagy a szomszédos vidékek pásztortáncáról beszélve. Mindkét hangszer máig fennmaradt. A »hosszú furugla« ma már csak ezen a tájon ismeretes, de itt még ma sem ritka; gyűjtésünk idején is akadt még jó játékos. A dudáról úgy tudtuk, hogy a nógrádi-honti palócokon kívül már nem használják sehol. Berzencén mégis kitűnő dudásra akadtunk, akinek játékára még táncoltak a környékben s táncfelvételeink alkalmával ugyanúgy szogáltatta a kíséretet az öregek táncához, mint a helyi cigánybanda. Más falvakból is van hír ma is meglevő dudáról: Buzsákon, Szenyéren, Lakócsán. Ezekben a községekben a duda ma, illetve a közelmúltban a falusi lakosság tánczenei szükségletét is kielégítette, nemcsak a pászto-

rokét. Régen az egész lakosságét, újabban egyre inkább a szegényekét. De azért a pásztorok életében régen is nagyobb jelentősége volt a két népi hangszernek. A pásztorokról mondták a buzsákiak, hogy »egyik szebben tudott furugjálni, mint a másik«. Saját véleményük szerint pedig »még szebben el lehetett dudával mulatni, mint cigánybandával; az nem jó, teletőti az egész házat«; »szebben tudtunk mi mulatni a magunk zenéjivel, mint cigánnyal« *(Vásárhelyi* László gyűjtése). A »magunk zenéje« persze inkább furulya volt, mert az szinte minden pásztor kezénél volt, sőt sok paraszt is játszott rajta (buzsákiak szerint is ». . . jobban furulya vót . . .«), viszont dudálni csak egyes »specialisták« tudtak. A dudások azonban mindenfelé eljártak, ahol mulatni, táncolni akartak az emberek, s a cigánybandák elterjedése előtt ők szolgáltatták falun a táncmuzsika nagy részét, azóta pedig, legalább is a pásztorokét. Somogyban ez az állapot egy-két nemzedékkel ezelőtt még tartott, cigánybandák csak nagyobb he ységekben alakultak és csak módosabb mulatságra, lakodalomra fogadták meg őket. Ezért a dudazene nyomai meg is mutatkoznak a táncmuzsika bizonyos elemeiben.

Cigánybandák a gyűjtés idején általában már nem játszottak. Feloszlottak, sőt olyan cigányt is találtunk, akinek már hangszere sem volt olyan rég nem akadt keresete. Pedig régen a csurgói banda messze környék mulatságait szolgálta ki. Azok a cigányok, akiket meghallgattam, több nemzedéken át idevaló, helybeli lakosok voltak, tehát játékuk kétségtelenül helyi hagyományt képviselt. (A vidéken élnek oláhcigányok is, de Berzencén például azok a falu másik szélén, külön laktak és nem ők muzsikáltak.) A muzsikus cigányok általában azokat a dallamokat játszották, amelyeket a parasztok is daloltak, vagy — ha már szövegtelenné váltak — ők is tudtak fütyülni. A paraszt-bandák, illetve paraszt-hegedűsök játéka sem különbözött semmiben a cigányokétól. (Sok hangszeres feljegyzés származik a simonfai paraszt-hegedűstől *Simon* Sándortól.)

Egy-egy dalt a parasztok citerán nagyjából hasonlóan cifráztak, mint a cigányok hegedűn. Mindebből az következik, hogy a gyűjtésünk folyamán előkerült hangszeres dallamok és a bennük mutatkozó hangszeres stílus eredeti, somogyi néphagyomány, az egységes, somogyi zenei hagyomány szerves része. A továbbiakban a hangszereket bővebben nem kívánjuk tárgyalni, csak annyiban térünk ki rájuk, illetve inkább a hangszeres gyakorlatra, amennyiben a táncok dallamait valamiben befolyásolták.

Somogy megye legáltalánosabb táncdallama a kanásznóta, annak is az a fajtája, amely gyűjteményünkben az 2—4. és 6—8. számú tánccal együtt található. Általában »Hüccs kis disznó«, »Hüccs ki göbe« kezdetű szöveggel társul. Ezt mondhatjuk a tipikus Somogy megyei táncdalnak, mindenki ismeri, s ha valahol előkerül, mindig, egyöntetűen a kanásztánc dallamának mondják, vagy fordítva, ha a kanásztánc dallama után kérdezősködünk, legtöbb esetben ezzel állnak elő. Erre vall az is, hogy a gyűjteményünkben közölt kanásztáncokhoz vagy kanásztáncot helyettesítő verbunkhoz felvétel alkalmával többnyire ezt játszották, azért került oly sokszor — hét esetben — a tánc alá. Különben országszerte ismert dal, csak másutt nincs ilyen nagy szerepe. *(Bartók: A magyar népdal* c. könyvében 303a. szám alatt található, Vésztőről, más szöveggel.) Ez a nagy elterjedés és kedveltség arra vall, hogy régi magyar hagyományban gyökerezik.

Érdekes viszont, hogy több formában is él: van kétsoros, négysoros változata is, maga a négysoros is lehet kétféle, 3—4. sorának alakulása szerint, sőt a különféle 3—4. sor keveredésével hatsoros formában is hallható, főleg hangszeres előadásban.

A kétsoros forma változatai a következők:

53/a. Karád, özv. Lakatos Jánosné, 77 éves, Balatonberény, Simon Imre, 48 éves.

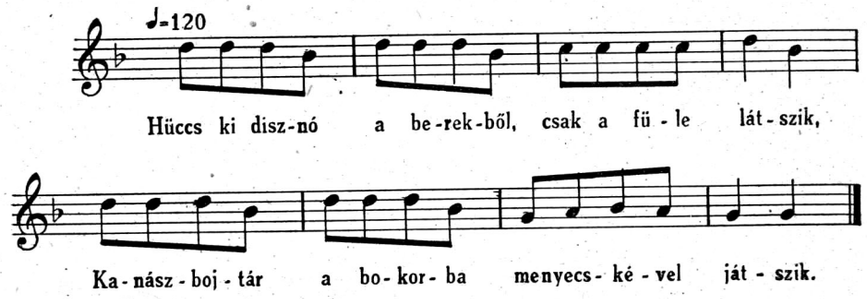

Ritkább a következő:

53/b. Seprű- és Kanásztánc. Csurgónagymarton, Nagy Ferenc, 60 éves, Szenyér, Simon Vendelné 75 éves.

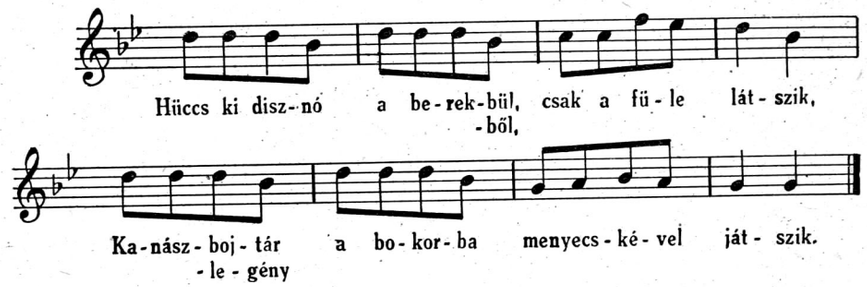

53/c I. Kanásztánc. Somodor, Koca Róza, 45 éves.

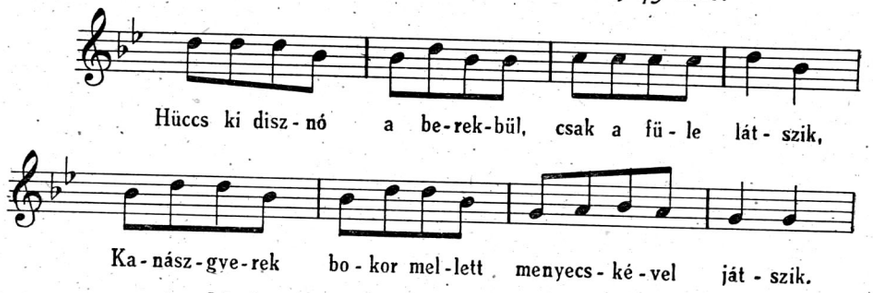

Megismerni a kanászt ékes járásáról
Üzött-fűzött bocskoráról
Tarisznyaszijjárul stb. . . .

Gyün az ördög pokolbul, szarva is van néki,
Utána gyön Pulutó, fütyül, dalol néki . . . stb.

53/c *II.*

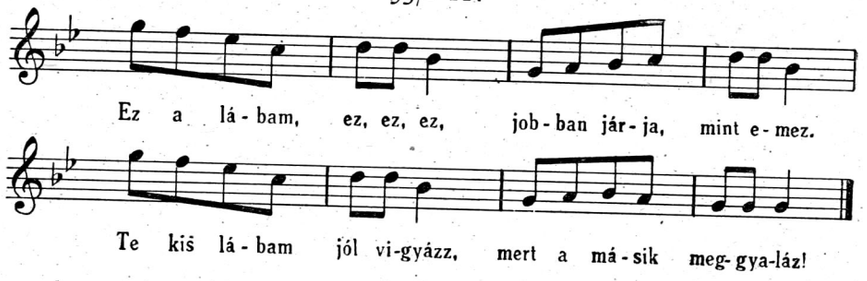

A csurgónagymartoni énekes semmiképpen nem akart tudni róla, hogy folytatása is van a dalnak. Az alább következő, berzencei, négysoros dallamból is egyik énekesünk, *Sánta* Vendelné csak ezt a két elsőt dalolta és erősködött, hogy »fonóba csak ennyit« dalolnak, a többit csak a zenészek játsszák. »Ennek nincs szava.« Mikor aztán szomszédasszonya folytatta a további szöveggel, akkor ő is belátta, hogy »az is rámegy« (53j). Ez azonban nem lehet puszta tévedés. Máshol is él a négysoros változat mellett a rövidebb, egy faluban is. Bizonyos jelekből úgy látszik, hogy a rövid változat lehetett az eredeti, s csak később bővült ki különféleképp, a különféle, hosszabb formák hatására, részben azok elemeiből. A somodori változatban például (53c) több szöveg megy a megismételt, első két sorra, s csak egy szövegnél egészül ki négysorossá, ekkor azonban eltérő a záróritmusa ; úgy hat ez a két sor, mintha nem is tartoznék hozzá az előző dalhoz. Simonfán is csak kétsoros formát jegyzett föl a zenész a gyűjtés idején, a táncfelvételnél viszont négysoros forma hangzott el a feljegyzett szöveggel, azonban akkor zenész nem volt jelen, azért kellett kiegészíteni a vízvári változatból.

A négysoros formát a következő változatok képviselik.

53/d. Karád, Nemes Lepenye József, 83 éves, Kálmáncsa, Papp Jánosné, Patak Róza, 59 éves.

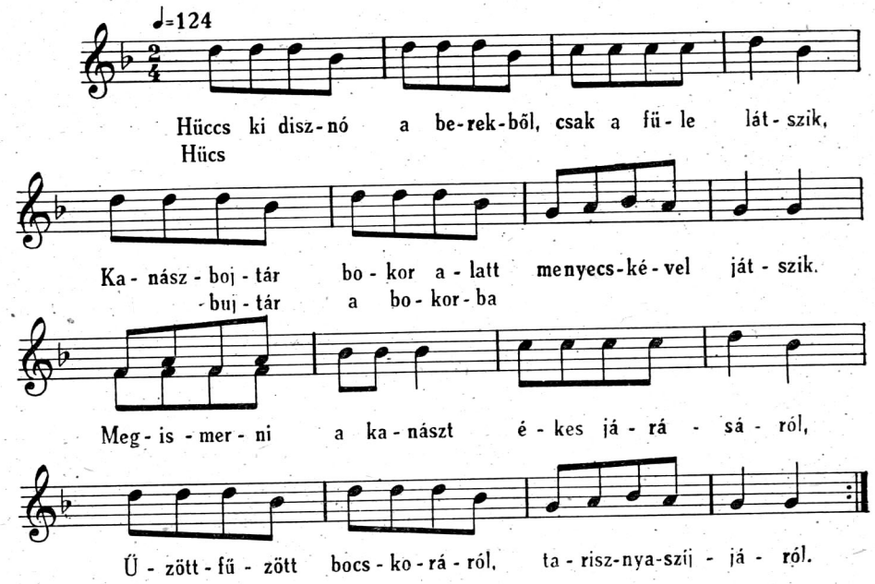

53/e. Verbunk citerán. Csurgó, Vass Sándor, 63 éves. (A változat: Kelec József, 58 éves, u. o.)

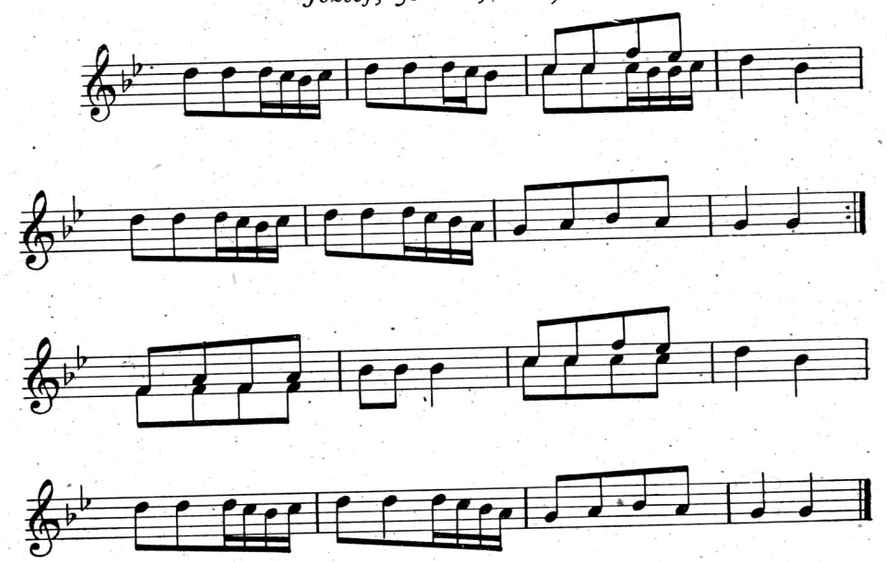

53/f. Kanász- és seprűtánc. Csurgónagymarton, Csordás József, 50 éves.

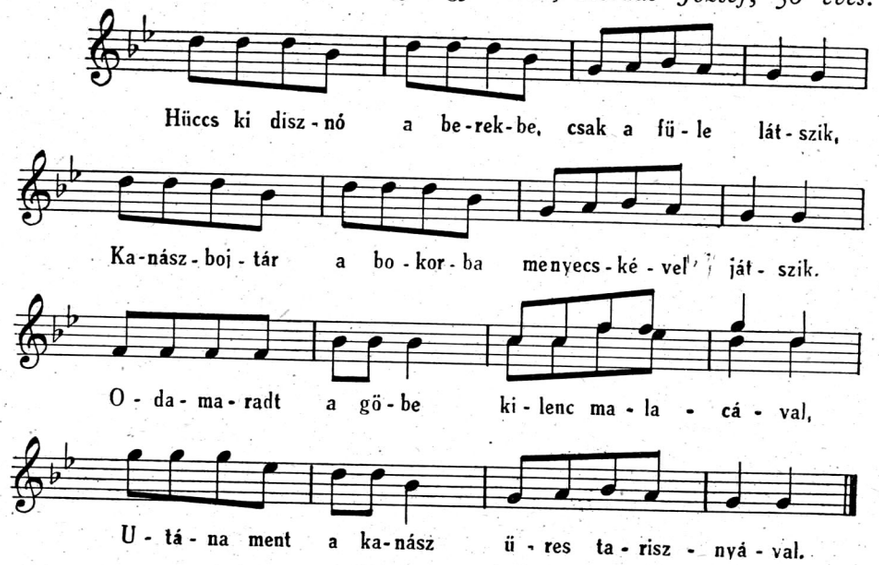

53/g. Kanásztánc. Karád, Sárközi (Fillér) Ferenc és bandája.
1. var. a 3. ütem 3—4. hangjához, 2. var. a 7—8. ütemhez, 3. var. a 10. ütem végére, 4. var. a 12. ütem végére.

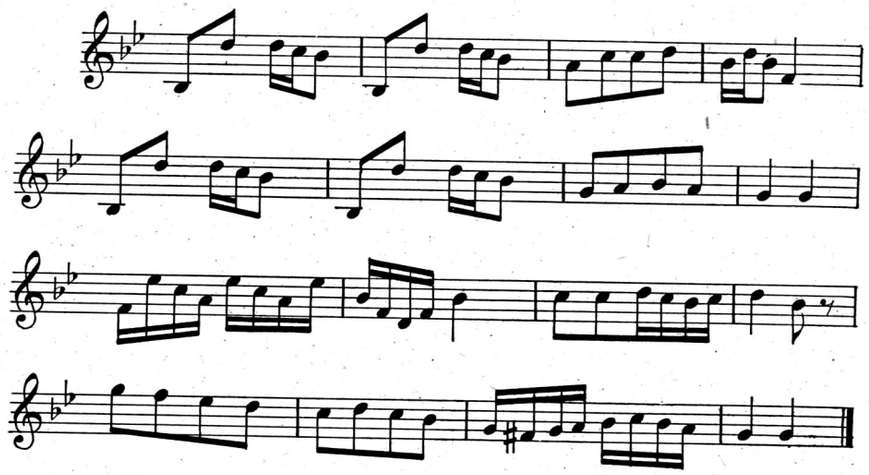

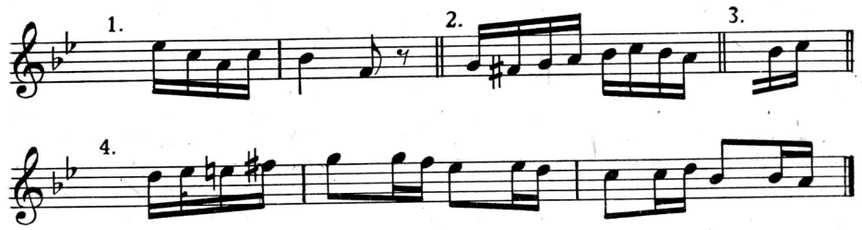

53/h. Kanásztánc hegedűn. Berzence, Horváth Antal, 39 éves cigányprímás.

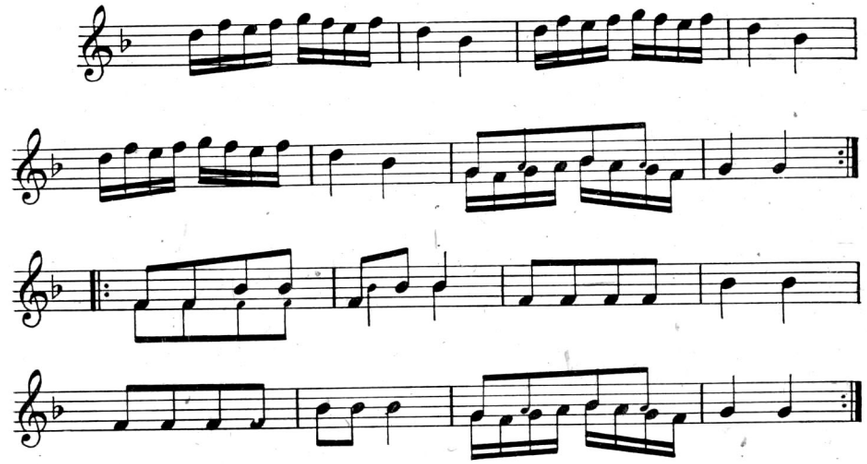

Jegyzet: Horváth szerint alföldi származású őrmester tanította. Talpas József, 46 éves, prímás viszont régóta ismerte a faluból. Öreg parasztok szerint ez a „Hüccs ki göbe, az eleje cifrázva". Ez a szövege az előadó szerint is.

53/i. Kanásztánc dudán. Berzence, Jankovits Imre, 72 éves.

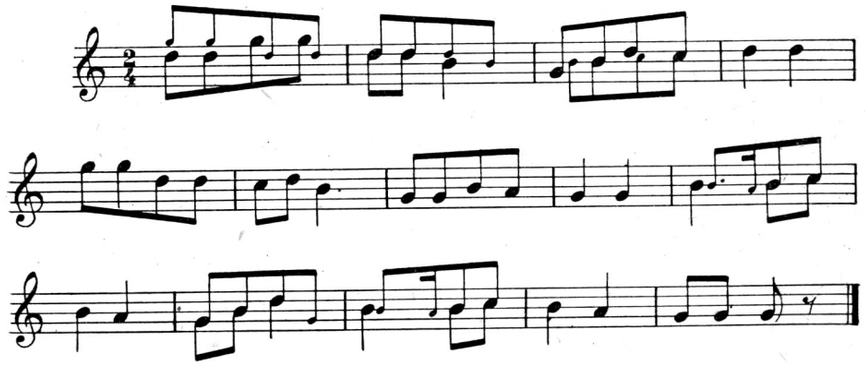

Megösmerni a kanászt fürge (büszke) járásáról,
Disznósz . . . ral kipödrött fekete bajszárul.
Add ide . . . stb.

Szövegét külön dalolta, de olyan bizonytalanul, hogy a ritmuseltolódásokat nem lehetett feljegyezni. Sánta Vendelné szerint: Árkot ugrott a kecske, kitörött a lába, (Utána ment a kis kanász fényes baltájával) add ide . . . stb.

53/j. Kanásztánc. Berzence. Sánta Vendelné, Csalfa Mari, kb. 57 éves és Cselofcsán Mihályné, 53 éves.

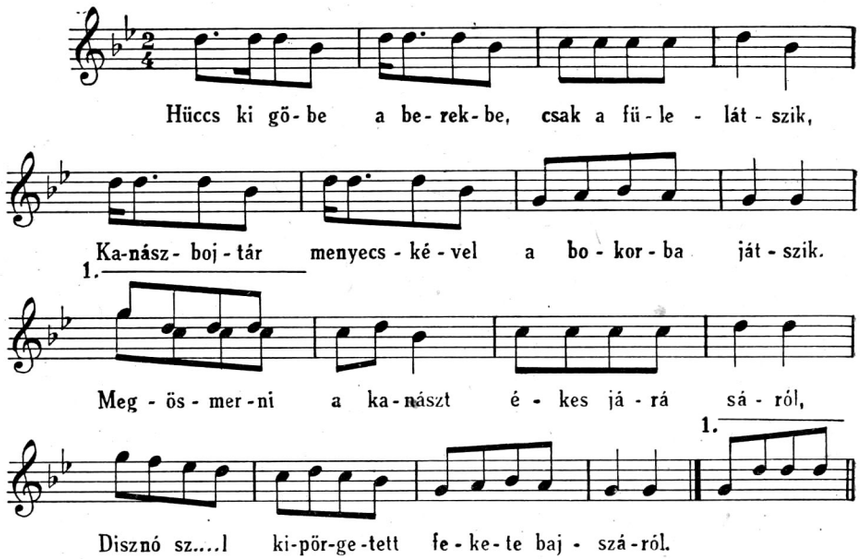

53/d-e az egyszerűbb első motívumot más bevezetéssel alkalmazza harmadik sornak, azután újra egészen megismétli a második sort. Ez tehát tulajdonképpen egy variált ismétléssel bővül kétszeresére. Ez a forma régi táncdallamainkban is megfigyelhető a XVII. századtól kezdve. (Lásd pl. *Szabolcsi:* A XVII. század magyar világi dallamai 31. számát: *Apor* Lázár táncát, továbbá 21., 24. és 39. számot.)

53/h-i érdekes, két külön változat. A hegedű dallam első két sora tulajdonképpen a kétsoros dal erősen figurált formája. Utána azonban egy alig kialakult zárórész következik, amely inkább csak a szokott, harmadik sor jellemző hangkapcsolatait tartalmazza. H dudadallam pedig a berzencei énekelt változat (53/j) 3-4. sorának dur változata (a duda hangképletének megfelelően) s így

26. dalunknak volna változata. Viszont a hozzájáruló, refrénszerű második rész nagyon is alkalomszerűen hat, különösen, hogy szövegével együtt egészen magában álló változat. A dudás és az énekesek egyöntetűen az ottani kanásznóta változatának mondták. (7—8. sz. és 53/j.)

Gyakran egészül ki a 26. sz. harmadik sorával, éspedig vagy úgy, hogy utána az első sort ismétlik (53/d-e), vagy a 26. dal negyedik sora következik (53/f-g.). Ritkábban a 26. sz. dal egész első feléből lesz a befejezés, vagyis a 3—4. sor. (53./j.)

Amint látjuk, csak az első két sor szilárd, kialakult egész; a folytatás már ingadozó, többféle, kialakulatlan. Valószínű, hogy eredetileg ennyi volt csak az egész dal, olyan, kétsoros kanásznóta, mint a 25. szám. És valószínű, hogy ugyanilyen lehetett a 26. is.

Harmadik sora gyakran közös a 26. sz. dal harmadik sorával, szövege is sokszor azonos. Ennek a különböző összefonódásnak eredménye, hogy néha a két dalból vagy az előző dal különféle második részéből hatsoros forma is kialakul. Ilyen 7—8. táncdalunk és az alábbi két változat.

53/k. Kanásztánc hegedűn. Csurgó, Horvát Kotyi Béla, 39 éves prímás, Baráth István, 58 éves kontrás, és Lengyel J. 67 éves cimbalmos.

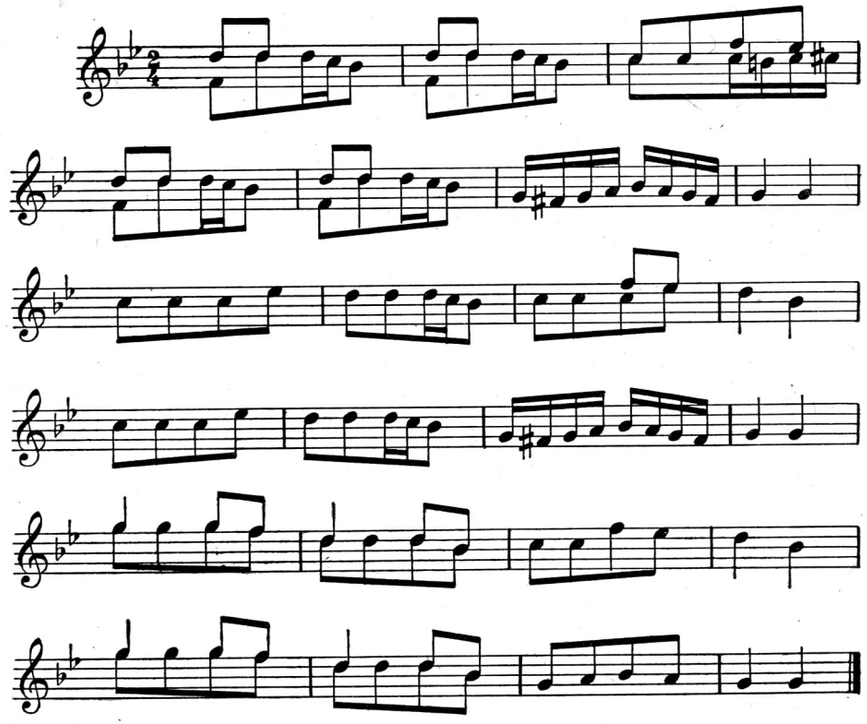

— Az 5-6. sort csak *Horvát Kotyi* játssza.

53/l. Verbunk fütyülve. Nagyberki, Király Mihály, 78 éves, volt cimbalmos.

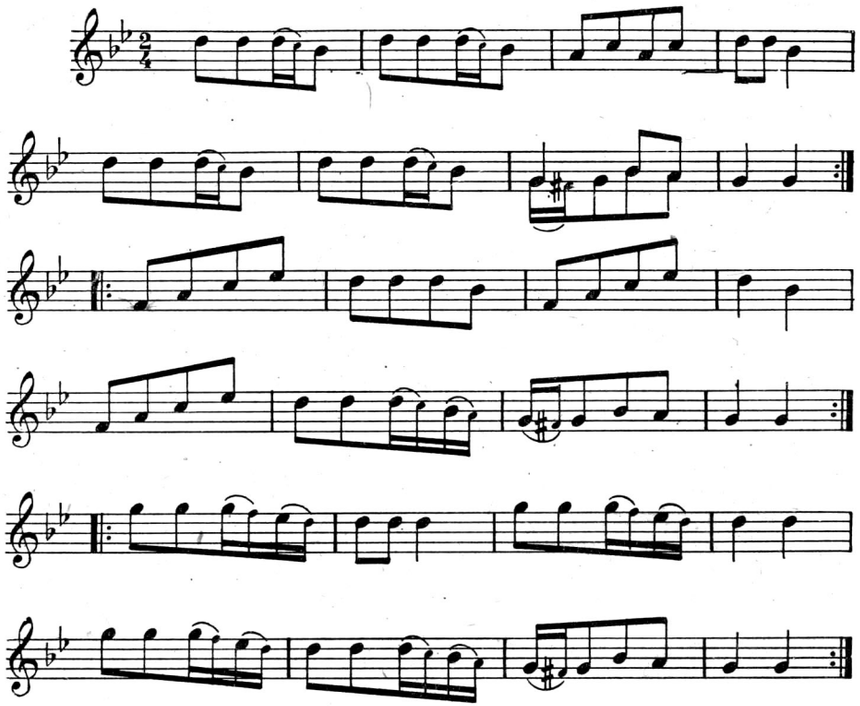

A dallam egy-egy versszak kissé variált összetételéből áll, azaz formája: (:A:) (:B:) (:C:) (:B:).

Tehát különböző helységből, különböző gyűjtő feljegyzésében van példánk erre a formára. Ez a hatsorossá-válás más dalokkal is előfordult, különösen hangszeres előadásban.

A 26. dal fő motívuma, a háromszor ismétlődő dallamsor igen közel áll 27. dalunk harmadik sorához, sőt ha ... változatot nézzük, az meg a 27. dal 1—2. és 4. sorának motívumára hasonlít. Általában több dallamot fűz össze ilyen motívum-rokonság. Ha a 9., 26—29. dalokat egymás után hallgatjuk meg, hozzá vehetjük az 5.-et és változatát, 57/b-t, sőt 24.-et is, akkor észre kell vennünk, hogy közös alapja van dallamainknak: az ötfokú hangrendszernek egy igen egyszerű, kézenfekvő kapcsolata, agfdc-d, kvinttel mélyebben ugyanez dcb-gf-g s nem kvintváltó dallamokban rokon ezzel gdcb-cd. Ennek a jellemző hangkapcsolatnak kvint-áttételéből alakult ki 27. dalunk, illetve a kvint-megfelelés módosulása hozta létre harmadik sorát, amely 26. dalunk fő motívumával rokon. (Talán innen szakadt ki és vált önálló dallá?) És ennek az elemi hangkapcsolatnak töredékei, variálgatása az a néhány, bizonytalan körvonalú 3—4. sor is

amelyről az előbb volt szó (53/d-e, h-i). Ezek után gondoljunk azokra a nevezetes dallamokra, amelyek a somogyi területről korábbi gyűjtések során kerültek elő: a *Kodály*-feldolgozásokból már világhírű »Felszállott a páva« dallamára (*Kodály:* A magyar népzene. Példatár 1. sz.), továbbá a »Hála Isten, makk is van« és »Volt nekem egy kecském« szintén közismert dalára (u. o. 12. old.), akkor látjuk, hogy az ötfokúságnak ebből az elemi hangkapcsolatából milyen gazdag változat-sor bontakozott ki Somogy megyében és a szomszédos területeken; a legjellemzőbb somogyi táncdalok pedig mind ebből a változatsorból származnak. (Tulajdonképpen ugyanezt a hangkapcsolatot dolgozza fel a 2. számú dal változatsora is, csak kissé más sorrendben, vagyis kissé távolabbi rokona az előbbinek. (Az ismétlések elhagyásával dddb-ccc-db-ggff-gg.) A kvint-áttétel határozott formai felépítést adott az ilyen daloknak, azért az így kialakult, négysoros dalok önálló életet élnek, csak az alapgondolat különböző szótagszámú, rövidebb-hosszabb formákban nyer kifejezést. (9., 27—29. lásd még az előbb említett, három ismert dallamot.) A kvint-váltás nélkül tovább bővült dallamok nem nyertek ilyen határozott, önálló alakot s ezért többszörösen összekeveredtek.

Kivételes versszak-képlethez idomulva a kvintváltó formából is szakadhat ki távoli variáns. Talán ilyen az alábbi, 54. számú példánk is, a Háry Jánosból ismert »Ó mely sok hal terem a nagy Balatonba« szövegű mulatónóta. Itt is többnyire mulató-nóta rubato ritmusban, de ritkábban verbunknak is alkalmazzák.

54/a. Buzsák, Gifter Karolin, 51 éves.

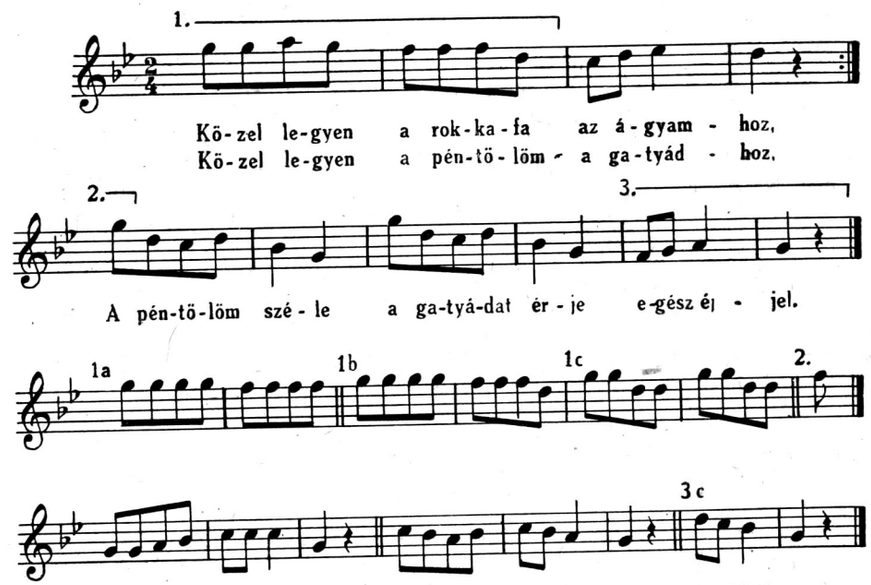

Változatok: Balatonszentgyörgy, Nagyberki, Szenyér helységekből.

54/b. Zselickislaki szőlő, Bencs József, 53 éves.

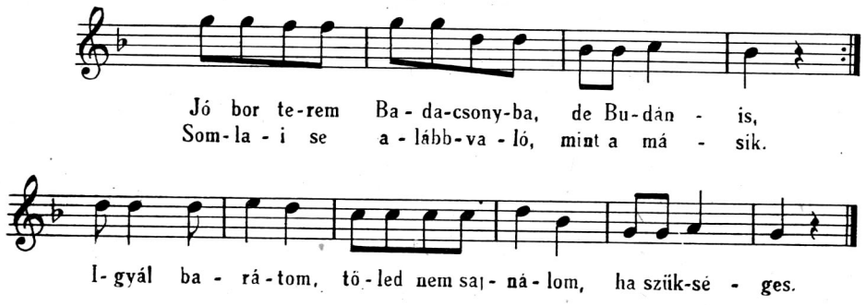

Külön helyet foglal el a kanásznóták közt az alábbi, 55. számú példa.

55. Karád, Kuti Ferenc, 51 éves primás.

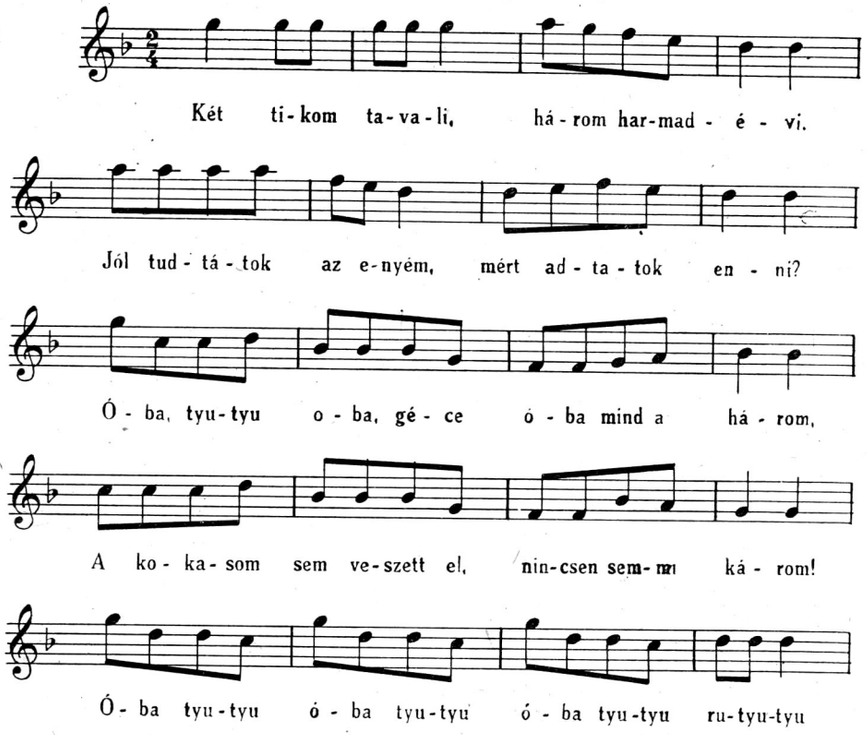

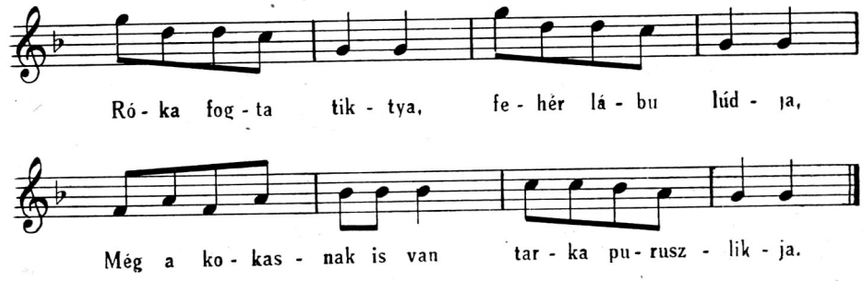

Ez az egyvelegszerű dallam egyrészt a 27. dalt foglalja magában (Kodály Háry-változatában a teljes dallamot, itt csak egy részét), s azt különböző dallamtörmelékekkel, motívum-részletek ismételgetésével keveri. Úgy hat, mintha a kanásznóták elemeiből a dudajáték mintájára alkottak volna motívum-láncot s arra utólag húzták volna rá a szöveget. Ezt a benyomást még erősíti egy hasonló, de fokozottan »törmelékből« álló táncdal, a bajcsai kopogós, melyet Seemayer Vilmos közölt a szomszédos Zala megyei tájakról. (Ethnographia, 1935. 114. old.)

Az itt felsorolt dallamok vegyesen szolgálhatnak kanásztáncnak vagy verbunknak kiséretül. A valódi kanásznóták (1—4., 25—27., 5., 24.) ezek közt mind a kettőhöz társulhatnak, lehetnek kanásztánc-dallamok is és verbunk dallamok is. A többi — például 9. vagy 28. — csak verbunk lehet, de kanásztánc sohasem. Verbunk viszont lehet a fentieken kívül még sokféle dallam. Ha végignézzük a verbunknak nevezett dalokat, szinte az a helyzet, hogy minden régi táncdal szerepel köztük, ami nem lassú, dudanótaszerű karikázó, vagy újabb csárdás. Tehát főleg a rövidebb sorokból álló (6—10 szótagú, vagy sajátos versszakképletű, például 8., 8., 7. stb.) régi táncnóták szerepelnek, mint verbunk-dallamok. Vagyis ha kanásztáncnak nevezik a táncot, akkor túlnyomó többségben a 2. dallam a kíséret, ritkábban 25—27. Ugyanezek lehetnek verbunkok is, a többi verbunk-dallam viszont csak ezt a »nevet« viselheti, »kanásztánc«-ét soha. Zeneileg tehát az derül ki ebből az érintkezésből, hogy a kanásznóta alkalmazása átterjedt a verbunkra is, viszont a verbunk nem tudta veszélyeztetni a kanásznóta-kanásztánc egységét, ami nyilván régebbi lehetett, mint a verbunk divat.

Ennek a két táncnak az anyaga a legrégiesebb; ezt mutatja a kíséretül szolgáló dallamok anyaga is. A kanásznóta-család példányai is népzenénk legrégiesebb darabjai, minthogy az ötfokúságot is, a kvintváltást is többnyire igen tisztán őrzik. Már maga az a körülmény is régies jelleget ad, hogy a másutt csak szórványosan ismert, vagy teljesen hiányzó kanásznóta-típus itt ilyen gazdagságban található. Külön említést érdemel a 9. szám. Ez a ritka dal sokáig egyetlen *Bartók*-feljegyzésből volt ismeretes, dur-ötfokú formában, Tolna megyéből, később egy Somogy megyei, hasonló változat csatlakozott hozzá Nemespátróról, *Seemayer* gyűjtéséből, melyet hanglemezre is felvettek. Moll alakjának létezését csak Žganec muraközi vend gyűjteményéből tudtuk igazolni, ahol idegen szöveggel, mint magyar kölcsönzés szerepelt. Most, a somogyi tánczenei gyűjtés egész sorát hozta felszínre mind a dur, mind a moll

változatnak, énekelt és hangszeres előadásban egyaránt. *Bartók* egykori megjegyzése, hogy valószínűleg táncdallam, ezzel legteljesebben igazolódott. A dallam ritkasága és régiessége miatt érdemes összes feljegyzését közölnünk.

56/a. Kötcse, Preszer Nándorné, 57 éves.

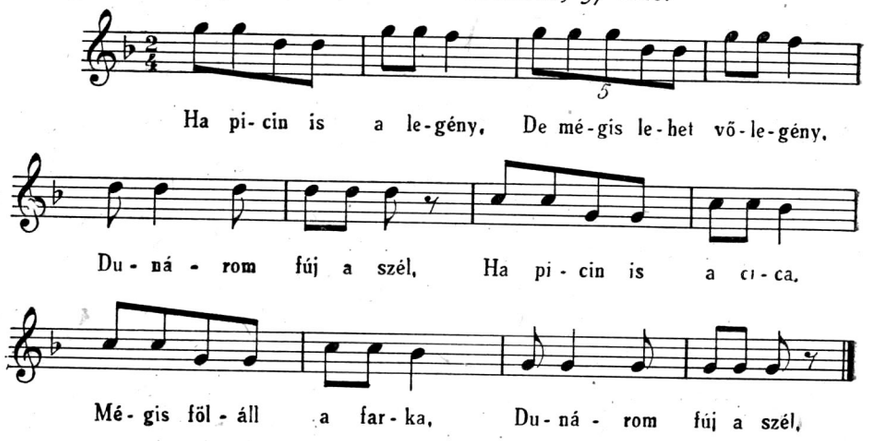

56/b. Csurgónagymarton, özv. Polgár Józsefné, 63 éves.

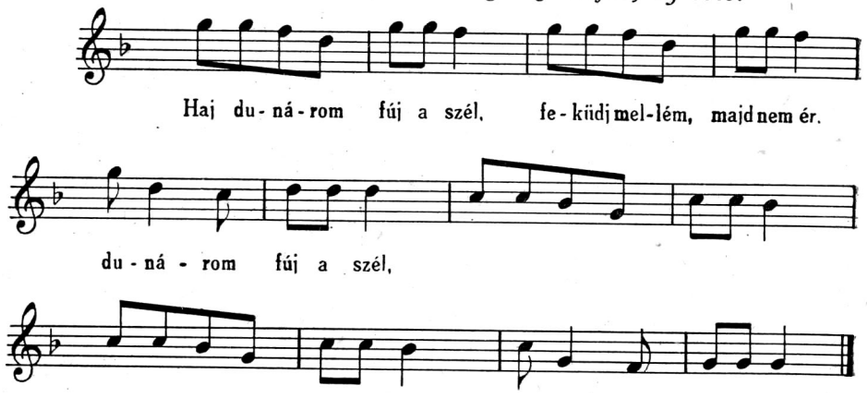

56/c. Csurgó, Vass Sándor, 63 éves, Kelec József, 58 éves Citerán.

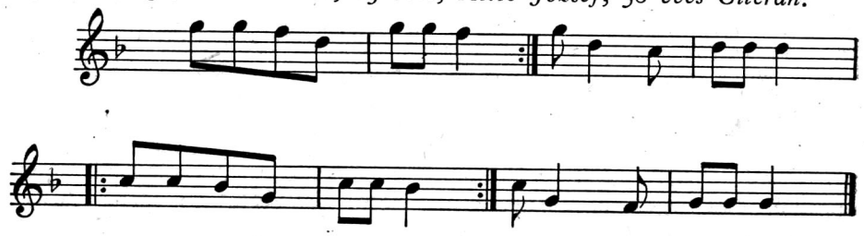

56/d. Csurgó, Horvát Kotyi Béla és társai

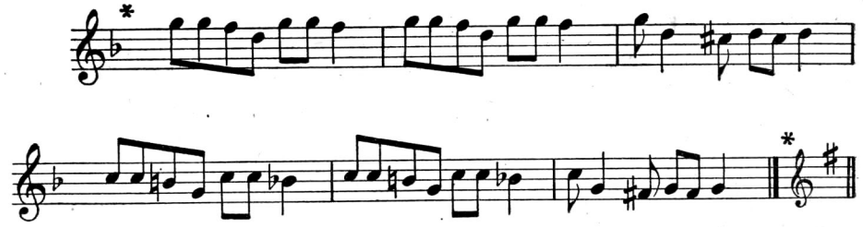

Horvát Kotyi Béla játszotta a fenti formát, *Barát* és *Lengyel* a dúr formát ismerték, kezdetben állították, hogy »szövege nincs«, végül Lengyel felesége jött rá, hogy »Hej Dunáról fuj a szél«, amire a többieknek is eszükbe jutott.

56/e. Nagyberki, Farkas Péter, 77 éves.

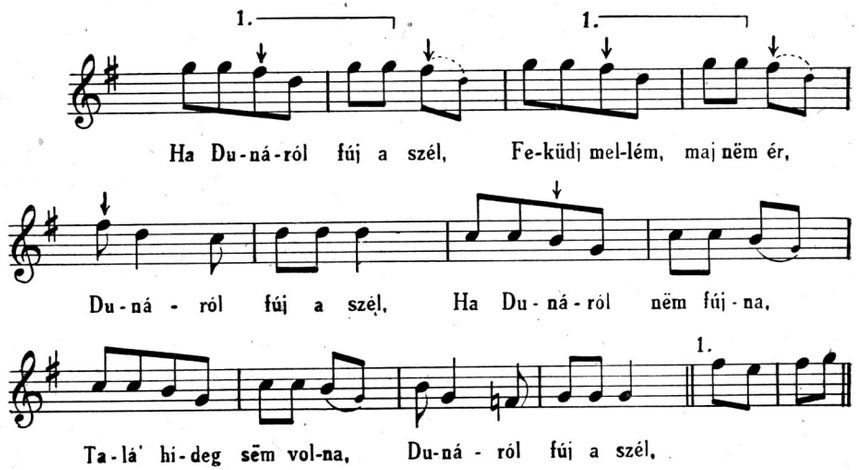

56/f. Nagyberki, Király Mihály, 78 éves

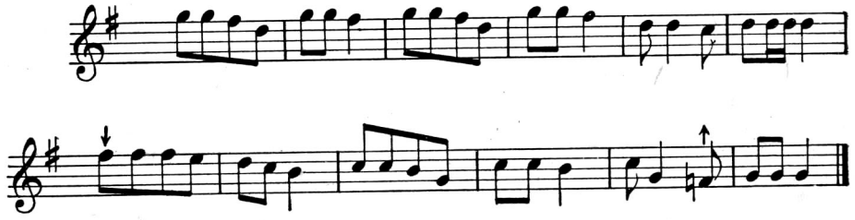

56/g. Zselickislaki szőlő, Bencs József, 53 éves.

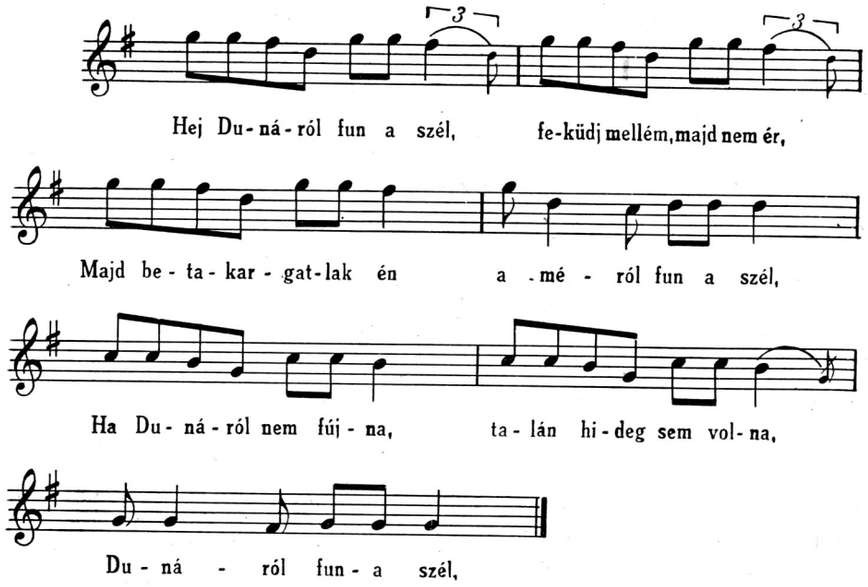

56/h. Fonyód, Molnár Sándor, 66 éves és Török László, 79 éves.

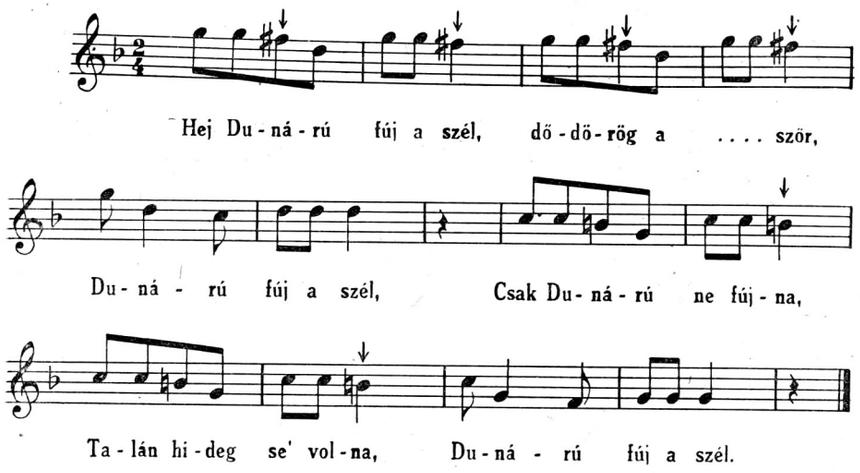

56/i. Balatonszentgyörgy, Simon Péter, 84 éves.

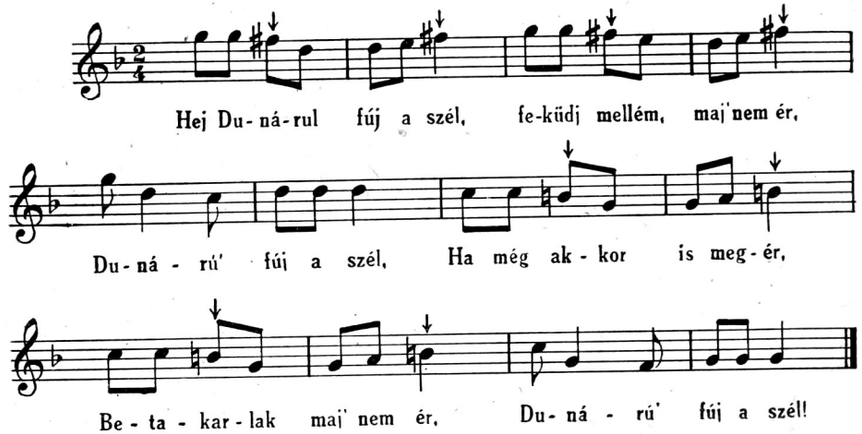

Jegyzet: Simon Viktor, 56 éves, halász, ugyanezt dalolta az általánosan ismert dallammal (mollban).

Gyűjtésünk tapasztalatai alapján ezt a dallamot az egyik legelterjedtebb nótának tekinthetjük a megyében és a szomszédos területeken. Ez természetesen inkább az idősebb nemzedékre vonatkozik, bár volt rá példa, hogy fiatalabbak is ismerték.

Frig zárlat, sőt teljes frig változat is elhangzott, nem is egyszer, ami csak fokozta a zenei anyag régies jellegét. Ilyen 25/a dallamunk is. Tehát nemcsak cigányzenész hangszeres játékában fordul elő, hanem paraszt énekes dalában is. Természetesen azért nem gyakori jelenség, de kétségtelenül megvan Dunántúl is.

Anyagunk régies jellege természetesen nagyrészt onnan származik, hogy a régi táncokat is már inkább az öregek tudták, különösen a kanásztáncot és verbunkot, s ők tudták azt is, hogy milyen nótára kell táncolni. Vagyis azoknak daltudását tükrözi az anyag, akik a táncokat táncolták. A csárdások és karikázók között már több, újstílusú dallamot is találunk, minthogy azokat a fiatalság is járja, vagy csak a fiatalság. Sőt nem egyszer még műdal is szerepel táncdalként, akár régebbi tánc kíséretében is. De azért a csárdások között is akad régi, sőt ritka dallam is. Ilyen a 43., amely jobbára Erdélyből ismeretes, de Szentes környéki tekerősök is játszották hanglemezre, és Felvidékről is akadt változata. Itt egyetlen, nehezen megszólaló énekestől került elő, egyetlen változatban.

Sok régi dallam található a fiatalok karikázó-dalaiban is, csak másfajtából: az úgynevezett dudanóták lassú menetű, 6—8 szótagos fajtáiból van sok a lassú karikázók közt. A gyors rész már inkább új csárdás.

Külön kell megemlékeznünk néhány hangszeres dallamról, amely egészben vagy részben szövegtelenül látható gyűjteményünkben. Mint említettük, hangszeres zene itt szinte törvényszerűen szöveges dallam hangszeres elő-

adását jelenti. Mégis sok példa van arra, hogy a hangszeres előadás bizonyos változást idéz elő a dallamon, különösen, ha a huzamos, hangszeres gyakorlat folytán egyiknek-másiknak feledésbe megy a szövege is, vagyis elindul a tiszta hangszeres darab felé való fejlődés útján. Sőt olyan jelenségek is tapasztalhatók, amelyek talán eredetileg szövegtelen, hangszeres eredetű dallamra mutatnak. Mindenképpen vizsgálni kell a hangszeressé válás útját, mert itt sokkal kezdetlegesebb állapotában tehetjük meg, mint Erdélyben, ahol már régi és gazdag, rendkívül fejlett hangszeres hagyomány él. Somogyban még közelebb van mindez az énekhez, a dalhoz, illetve más elemi formákhoz, úgy hogy jobban megragadhatjuk a kiindulást és csírájában tanulmányozhatjuk a másutt fejlett jelenségeket.

Első állomás a hangszeressé válás útján, amikor a dal a közösségben feledésbe megy s csak a zenész által tudott, szövegtelen, hangszeres forma él tovább. Ilyen az 5. és 37/b dal, amelyet más faluban, más énekes még szöveggel tudott. A 36-nak már nem került elő énekelt formája, viszont egész menete elárulja, hogy tipikus, nyolcszótagos dudanóta dallama. Második sorában már hangszeres figuráció fedi el a valószínűleg hangismétléses zárlatot.

A következő lépés az, amikor a hangszeres előadás valami formai változást idéz elő a dallamban. 50/a-b. szöveggel szimmetrikus, páros számú sorokból áll, hangszeres formában már aszimmetrikus felépítésű és másként ismétlődik. Az sem lehetetlen, hogy az egész dallam hangszeres eredetű: abban a formában, ahogy ma él, talán a dudazenének köszönheti eredetét. Valami moll-kanásznótának dudán átalakult, dur változatából keletkezhetett, s később húzták rá mai szövegét, mert rokonsága kivehető a berzencei, duda-kanásztánchoz, 53/i. és 24. alábbi variánsaihoz (melyek közé az 5. dallam is tartozik).

57/a. Csurgó, Vass Sándor, 63 éves.

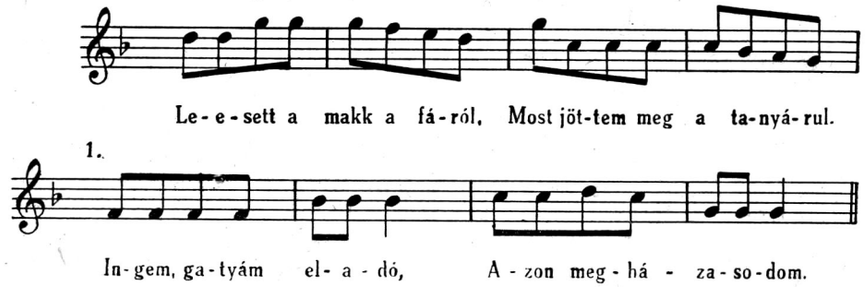

57/b. Karád, Varga Imre, 51 éves.

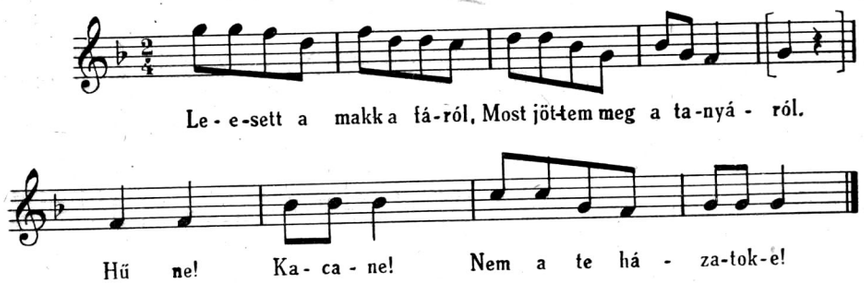

Árpa is van, makk is van.
Majd meghízik a kis kan.
Ha meghízik, majd levágjuk,
Majd tarisznyába rakjuk.

(A duda nem tudja játszani az alsó szeptimát — az *f*-et — azokat a fontos dallamfordulatokat, amelyek ötfokú dalainkban erre a hangra épülnek, kénytelen valami más variánssal helyettesíteni, az alaphang-feletti dur fordulatokkal. Ez persze utat nyit nagyobb változat-képződésre.)

Kisebb változást láthatunk a 15. számban. Az első motívum a cigányok játékában számtalanszor megismétlődik, s csak azután mennek tovább a dallammal. Ezt gyakran utánozzák az énekesek is, »Túlsó sor« szöveggel ismételgetve ugyanezt a részt. (Palócok közt kétszeri ismétlése alakult ki, saját szöveggel: »Túlsó sor, innenső sor«, s aztán kezdődött a szöveg: Túlsó soron esik . . . stb.)

Kétségtelenül hangszeres gyakorlatban alakult ki a 13. dalnak mai alakja a közismert, fél-akkora dallamból. Erre vall a szöveg-alátevés módja is: mint-hogy nem elég a szöveg, ismétléssel toldják ki a kétszeres terjedelemre. Valószínű, hogy a hangszeres játékban gyakori ismétlés folytán szakadt ki a második fele, mint önálló sor, s ennek kvint-áttétele már az új dalok sablonja szerint önként adódott.

Komolyabb formai változás a már említett bővülés hatsoros formára. Ezt láthatjuk a 7—8. és 51. dalunkban, 7. dalunk 53 k-l. alatt közölt két változatában és 33. számú dalunk alább közölt, hangszeres változatában.

Az ilyen hatsoros táncdallam elég gyakori az erdélyi, hangszeres táncdalok között. Ott azonban rendszerint nem látható ilyen kétségtelenül a négysoros énekből való eredet. A hangszeres fordulatok alatt inkább csak sejthető, vagy kielemezhető az eredeti dallamtípus. Itt azonban világos az eredet és látható a folyamat: közismert dallam hangszeres előadásáról van szó, s mindig csak a hangszeres előadásban jelentkezik ez a »variált ismétlés«, amely később átmehet az énekgyakorlatba is, mint 51. dalunk tanúsítja. (Ez azonban inkább csak szövegtelen dúdolás, semmint valódi dalolás.) A kétféle megjegyzés a gyűjtőnek különböző alkalommal tett megfigyelését tartalmazza. A kettő lényegében ugyanazt mondja: tánchoz szolgáló, hangszeres előadásban kerül a dallam végére a toldalék, ennek nincs szövege, a mindennapi dalolásban nem

58. Csurgó, Horvát Kotyi Béla és társai hegedűn.
7. ütem teljesen

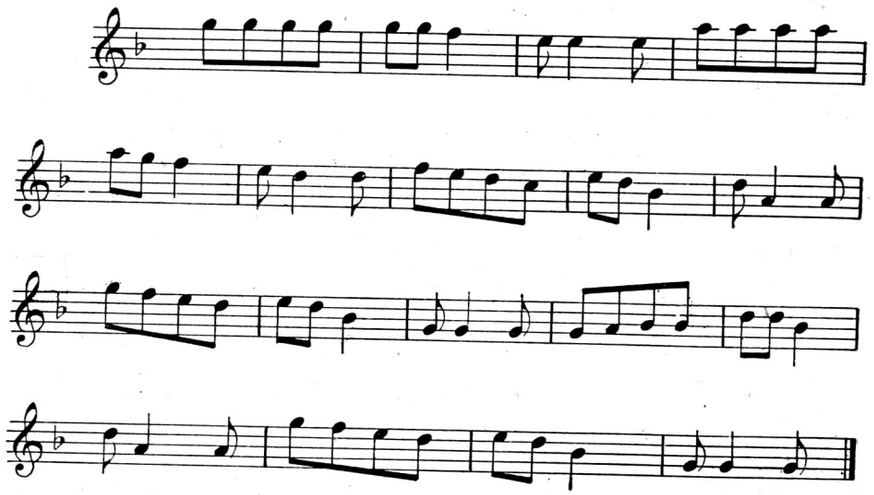

Vass Sándor 63 éves és *Kelec* József 58 éves szöveg nélkül, furulyán, citerán bizonytalanul tudta. (Megjegyzendő, hogy ez a dal is elég ritka országos viszonylatban, itteni előfordulása pedig elég sűrű.)

is szerepel, táncban pedig, ahol a hangszer után megszokták, hol szövegtelenül dúdolnak rá, hol megismételt szöveggel dalolják. Ez a toldalék is az ismétlés variálásának egyik gyakori lehetőségével él: a megismétlendő rész eleje változik, és vége, a fontos zárlattal, marad változatlan. 7—8. sz. és két változata arra vall, hogy a zenészek gyakorlata különböző helységben is egyező ebben a tekintetben. Ott még szó lehet arról, hogy a bővülés két különböző dallam keveredéséből származik, mint feljebb kifejtettük. De az 51. és 58. példa kétségtelenné teszi, hogy megvan a hajlandóság a variált ismétlésre ilyen keveredés nélkül is. Ez az 51. annak lehetőségét is mutatja, hogy az ilyen hangszeres ismétlésből később szöveges dallam is válhatott. Az 55. példánk lenne ilyen fejlődés végén, valószínűleg hangszeres variálgatásból származó formájával, melyet ma már végig szöveggel énekelnek. Tehát még szokatlan formákban is kimutatható az utólagos szöveg-alkalmazás hangszeres dallamra. Még inkább megtörténhetett akkor, amikor kétsoros dal bővült négysorossá, vagyis a szokott népdalforma keretei közt maradt a dallam.

30. sz. dallamunk is kétféle formában él: egyiken éneklik is, másikon csak játsszák. Ez utóbbi csak az első rész után hallható. De már az első rész is azt sejteti, hogy hangszeres formára ráhúzott szöveggel van dolgunk, mert ebben a formában erősen eltér szokott népdal-szerkezeteinktől, viszont rokonsága egyszerűbb szerkezetű dallamokhoz fűzi, például a 31-hez.

Ezek az adatok más megvilágításba helyezik az olyan feljegyzéseket, amelyekben hangszeres dallamra nyilvánvalóan utólag rádúdolt, vagy táncszószerűen rá-»kiabált« szövegrészleteket találunk. Ilyen feljegyzések az ország többi részeiről is vannak, és Erdélyből is. Nem tekinthetjük ezt másodlagos jelenségnek: elfelejtett szöveg utólagos pótlásának. Hagyománya lehetett az ilyen ráhúzással vegyes dünnyögő éneknek, és ez a gyakorlat hangszeres eredetű dallamokat szöveges dallá változtathatott át. Jellemző ugyanis bizonyos táncdallamok éneklésére, hogy csak a dallam egy része kap szöveget, a többit »ha ja ra ra ra«, vagy »Traj lala«-féle szavakkal dúdolják, néha egészen hangszerszerű cifrázatokkal. Ilyen botoló dallamok vannak Szatmár megyéből, de Erdélyből is vannak feljegyzések különféle táncdalok ilyen éneklésére. 35/a-b. példánkban ugyanez a helyzet. Nagyon érdekesen egybeesik a gyűjtő megjegyzése, hogy »a 3—4. sor dünnyögés« *Czuczor* idézett adatával, hogy a pásztorok *dünnyögéssel* kísérik táncukat. Ha arra gondolunk, hogy ősibb zenei állapotokat őrző népeknél vannak eredetileg kétségtelenül hangszeres dallamok, amelyek később énekelt dallá váltak (lásd: Marij kalik muró — »Cseremisz népdalok« — Moszkva, 1951. ismertetését Ethnographia 1952., a hangszeres dalokról 248. old.), a románoknál is tudunk ilyenről, akkor talán nem túl nagy merészség, ha ezekben a jelenségekben mi is valami régi hagyomány maradványát látjuk.

Ehhez az elképzeléshez azonban szükséges, hogy kétségtelenül hangszeres eredetű dallamok létezését ki tudjuk mutatni a magyar népzenében, amivel eddig nem számoltak a kutatók. Pedig akad ilyen is, ha egyelőre nem is sok az, amire rámutathatunk. Itteni anyagunkban minden valószínűség szerint ilyen a 41. szám. Neve is »dudatánc«, ami ebben az esetben nem a táncot jelenti, amit erre járnak, mert az gyors csárdás volt, hanem valószínűleg a dallam eredetét. Erre vall jellege is, a duda-aprájára emlékeztető, kétütemes motívumok ismételgetése, zárt forma — legalább is népdalainkban szokásos forma — nélkül. Ez a hegedűn előadott dudaszerű darab, mely önálló táncdalként szerepel, nem áll egyedül országos viszonylatban. Több feljegyzésünk is van a palócvidékről — ahol a duda legtovább maradt használatban — hogy dudán játszott »aprája-zene«, azaz dallamtól független, duda-motívumok egy-egy meghatározott tánc saját dallamaként szerepeltek. (MF 799b. »dudapolka«, MF 3309 »dudaverbunk«, MF 3945b. »keresztes tánc« és gramofonfelvételeken »vasvári« . . .) Az ilyen »aprája-zenének« áttételét hegedűre vagy énekre és további átalakulását határozottan nyomon lehet követni. Ezt a kérdést azonban másutt akarjuk részletesen tárgyalni, a duda-zenének a magyar tánczenével való mindenféle összefüggésével együtt. Itt elég annyi, hogy a simonfai »dudatánc« nem egyedülálló jelenség, csak annyiban jelent további fejlődést a palóc adatokhoz képest, hogy itt már hegedűn szól az ott még eredeti hangszerén, dudán játszott dallamfajta és ennek megfelelően némi stilizáláson is átment, csak felépítésében és egyes motívumainak jellegében őrizve dudásaink »közjátékainak« stílusát. S itt kell még egyszer emlékezetünkbe idézni a már tárgyalt 50/a-b dallampárt. Ebben is megfigyelhető a dudazene laza, motívum-ismételgető felépítése, amit még jobban kiemel az, hogy a két változat más-más ismétlésekkel él.

Hangszeres eredetű lehet 52. számunk is, a híres »Csípd meg bogár« verbunkos-dallam, annak ellenére, hogy legrégibb feltűnése óta szöveges

dalként is kimutatták a zenetörténészek: *Pálóczi Horváth* Ádám múlt század eleji gyűjteményében szöveges dalként szerepel. (*Bartha* Dénes Ötödfélszáz Énekek. 1953. 390. szám. Lásd még *Major* Ervin: *Bihari* János. 1928. és Népdal és verbunkos. *Kodály*-emlékkönyv. 1953.) Ez a dallam már *Bihari* darabjai között is szerepel, de előtte *Széchenyi* István is megemlékezik róla a híres magyar táncok között. Egykorú szöveges alakjának ismeretében általában énekből hangszerre került táncnótának tartják. Feltűnő azonban, hogy milyen gazdag, máig élő hagyománya van hangszeres formában — hat fonográf-felvétel és majdnem ugyanennyi új hanglemez-felvétel tanúskodik erről, — mely Sárköztől és Dél-Somogytól széles karéjban palócföldön át Debrecenig terjed — s csak két feljegyzésben van nyoma népi szövegének is: itt közölt dalunkban és egy bogyiszlói feljegyzésben (MF 2637c); mindkét szöveges változat pedig csak a szöveg egy részéről tud, a bogyiszlói paraszt-énekes ugyanannyit tudott, mint a csurgói cigányok, s a további sorokat tra-la-lával töltötte ki. Vagyis ugyanúgy éneklik, mint annyi sok, hangszeres jellegű tánc-dalunkat. Fennmaradt teljes szövegei is lehetnek olyan kivételek, mint ahogy a feljebb már említett botoló-dallamot is kivételesen dalolták úgy is, hogy az egész dallamra végigdaloltak a szövegből annyit, amennyi ráfért. Viszont tánchoz való énekléskor, tehát valódi életformájában mindig csak az első két sorra került szöveg s azután dúdolás következett, akár csak a »Csípd meg bogár« mai hagyományában. Különben még *Pálóczi Horváth*nál *Szininél*, *Bartalusnál* fennmaradt alakja sem vall énekelt dallamra: annak elég suta a dallamvonala, nagyon is magán viseli a hangszeres figurációk örökségét.

Még csak egy hangszeres dallamról kell megemlékeznünk, hogy a somogyi, tánczenei hagyomány értékéről teljes fogalmat alkothassunk. Ez a »Nógrádi verbunkos« néven feldolgozásból ismert darab.

Ez a szép dallam Erdélyben úgyszólván az egész magyarlakta területen él, különösen a székelyeknél, de románok közt is sokfelé játsszák a cigányok. Magyarországon Balassagyarmat környékén ismerik a cigányok. De minthogy azon a tájon erdélyi származású cigányok is élnek, eddig azt tartották erről a dallamról, hogy Erdélyből származik. Azonban magyarországi, sőt dunántúli dallamokkal való rokonsága is kimutatható. (Lásd *Vargyas* L.: Ugor réteg a magyar népzenében. *Kodály*-emlékkönyv. 1953. 59. szám.) Különben gyűjtésünk során is nyomoztunk utána. A fenti dallamot csak az egyik ismerte a csurgói cigányok közül, az is nagynehezen szedte össze emlékezetéből második felét, miután első felének elfütyülése után ráismert. Szerinte a parasztok seprűtánckénti ismerik a környéken. Csurgói és csurgónagymartoni gyűjtésünk folyamán azonban hiába kérdezősködtünk utána. Igy arra kellett gondolnunk, hogy a csurgói, helyi tánccsoport táncszámából szivároghatott ki, amit három évvel gyűjtésünk előtt mutattak be az iskolában, bár a cigány körülményei, nem nagyon friss emlékezése ellene szólt. És ellene szólt, hogy máshol is előkerült: *Martin* György, tánckutató munkatársunk andocsi paraszténekestől jegyezte fel, nagyjából hasonló körülmények között; ő is elfütyülte első sorát, amire *Szücs* József 65 éves földműves felismerte és folytatta a második felével, de mint mondta, »konyítok hozzá, de nem tudom pontosan«. A gyűjtő szerint az énekes körülményei nem igen teszik valószínűvé, hogy rádióból hallotta volna, dallamanyaga pedig igen régies volt: Haj Dunáról fúj a szél, kanásznóták, Fehér László ballada és hasonlók. A két adat együtt talán mégis a helyi

59. Csurgó, Horvát Kotyi Béla prímás, hegedűn.

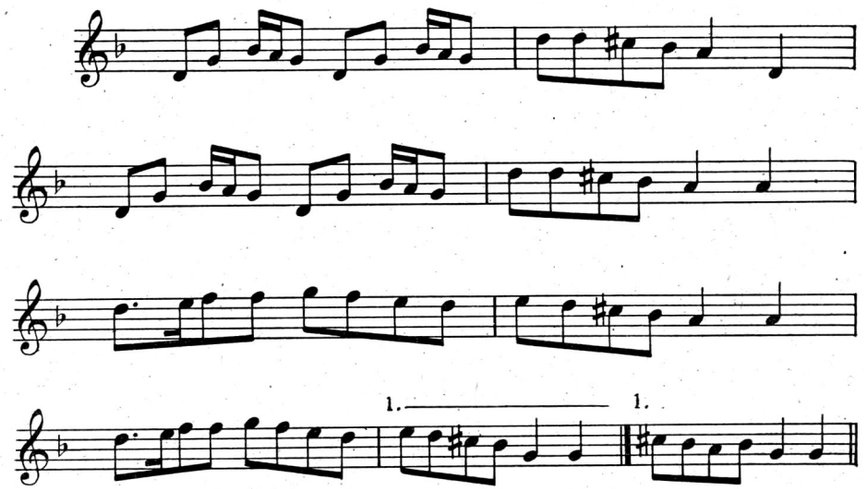

hagyomány mellett tanúskodik. Erre vall talán az alábbi dallam is, mely távoli és töredékes változatának tekinthető. (Erre az összefüggésre *Pesovár* Ferenc tánckutató munkatársunk hívta fel figyelmemet.) Erdélyi változataiban igen gyakori, hogy az eleje a végén újra megismétlődik s éppen olyan, három részes szerkezete lesz, mint ennek a variánsnak.

60. Verbunk hegedűn. Simonfa, Simon Sándor, 53 éves.

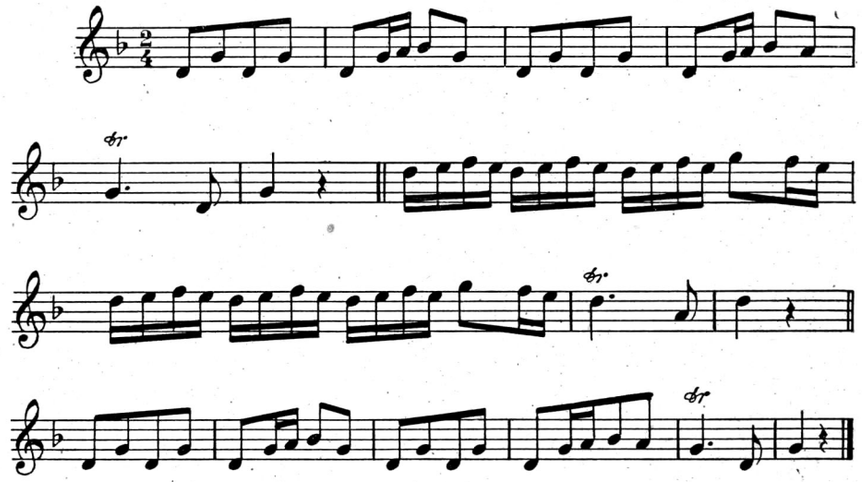

A régi és ritka dallamok mellett kell néhány szót szólnunk az új és népszerű dalokról is. A közölt táncok között a csárdást fiatalok is táncolják és a fiatal leányok tánca a karikázó vagy kocsikala. Ezeknek anyaga természetesen túlnyomórészt új népdal. Minthogy az egyes táncokkal kapcsolatban több ezekből is bekerült a gyűjteménybe (17., 18/a., 19/a-b., 20/b., 21.), nem tartottuk szükségesnek, hogy a külön dalgyűjteménybe is válogassunk belőlük. Egyrészt a legnépszerűbb dalok így is szerepelnek dalaink közt, mint például a 20/b. dal, mely a legkedveltebb karikázódal az egész vidéken. Másrészt nem azt tartottuk fontosnak, hogy gyűjteményünkbe országszerte ismert dalok kerüljenek, melyek sem az illető táncra nem jellemzők, amelyhez éppen dalolták, sem vidékünkre külön nem jellemzők, amellett bármely községben, számtalan változatban megtalálhatók. Így természetesen eltolódik az arány a területről adott áttekintésünkben a régi zene javára, de nem lényegesen, mert a régebbi táncokkal, mint már említettük, a régi dallamok nagyrésze szükségszerűen kerül bele túlnyomó többséggel kiadványunkba.

Az új népdalok mellett a változó ízlést képviselik azok a műdalok is, amelyek tánciskolai táncokkal, vagy a polgári tömegízlés hatása alatt belekerültek ennek a hagyományos ízlésű területnek a zenéjébe is. Vannak különleges táncok, melyeknek saját zenéjük műzene; többnyire idegen jellegű műzene. Ilyen a »Hogy a csibe«, mely országszerte ismert tánc és dallam, semmi helyi jellegzetessége nincs. Ilyen az amerikások által elterjesztett »Gólya-nóta«, mely szintén hallható táncdalként. Az ilyenféle dallamokból ízelítőt ad 14. táncunk dallama, az ismert és cigányok által sokat játszott gyorscsárdás, valamint a karádi rezgő (16.).

Ha most összefoglaljuk a somogyi tánczene vizsgálatából nyert tapasztalatokat, a következő összkép tárul elénk. Az a tánczene, ami egy-két nemzedékkel ezelőtt általános volt, s részben ma is az, igen régies, egy-két alaptípusra visszavezethető, ősi, magyar hagyományt képviselő dallamanyag. A zenélési módokban ugyanilyen régies kép tárul elénk: néhány régi, hagyományos népi hangszer a táncmuzsika alapja — duda, hosszú furulya — s ezek máig nagy hatással vannak a dallam-anyagra is. Ugyancsak kezdeti állapotokat figyelhetünk meg a hangszeressé váló tánczenében is. A máshol fejlettebben jelentkező jelenségek itt csírájukban találhatók. Nem olyan gazdag ez a tánczene, mint a székelység vagy a Mezőség hangszeres zenéje, és különösen nem olyan fejlett: nincsenek azok a gazdagon figurált, többszörösen összetett szerkezetű hegedűdarabok, mint Erdélyben, vagy amilyen akár a Kunszentmiklósi verbunkos. De ennek a zenének is megvan a maga sajátos íze, éppen kezdetlegesebb, ősibb állapotának hangulatában. S azáltal, hogy egy szűkebb és igen régies anyagnak, a fejlődés elemi fokának őrzője, igen fontos adatokat szolgáltat a problémák vizsgálatához s a fejlettebb tánczenei anyag magyarázatához.

Célunk az volt, hogy ezt az érdekes, ősi zenét általában jellemezzük s néhány válogatott darabbal ízelítőt adjunk belőle az érdeklődők számára. Reméljük, hogy válogatásunk és a közölt magyarázó példák kielégítik mindkét célunkat: jellemzők is, szépek is, problémákat magyaráznak a szakszerű érdeklődéssel olvasónak és gyönyörűséget nyújtanak a tánc- és dalkedvelő közönségnek. De az is szándékunk volt ezzel a kiadvánnyal, hogy további munkára is buzdítsunk vele mindenkit, akinek szívügye a népi tánc kutatása

és további élete. Ezt a buzdítást nemcsak eredményeinkkel véljük elérni, amelyek szerényebbek, mint a tánc vizsgálatából szerzett eredmények, hanem a hiányokkal is, melyek kell hogy további munkára ösztönözzék a zenekutatókat. Tánc és zene együttes gyűjtése elengedhetetlen további feladatunk, és részletes vizsgálatok szükségesek a táncdallamok minden »életkörülmény«-ének megragadására, hogy tisztán lássuk tánchoz való kapcsolatuk, alakulásuk, elterjedésük minden részletkérdését. A napjainkban fellendülő tánckutatásnak és táncmozgalomnak elengedhetetlen feltétele ez, s a különleges, népzenei problémák egy része is csak ezen az úton válik megoldhatóvá.

Vargyas Lajos